

HASAN KAYA**

Kerîmî'nin Manzum Sözlüğü*

Poetic Dictionary of Kerîmî

Ö Z E T

11. yüzyılda Arap edebiyatında başlayan manzum lugat yazma geleneğinin Türk edebiyatında örnekleri 15. yüzyıl başlarından itibaren görülmeye başlamıştır. Aruz vezniyle yazılan manzum sözlükler, kısa sürede yaygınlaşmış ve Farsça-Türkçe, Arapça-Türkçe gibi iki dilli manzum sözlüklerin yanında Farsça-Arapça-Türkçe gibi üç dilli manzum sözlükler de yazılmıştır. Farsça ve Arapçanın dışında sayıları az da olsa Boşnakça-Türkçe, Rumca-Türkçe, Ermenice-Türkçe, Fransızca-Türkçe sözlüklerin de yazıldığı görülmüştür.

Kerîmî'nin makaleye konu olan sözlüğü Farsça-Arapça-Türkçe üç dilli manzum sözlüklerdendir. Müellifi ile ilgili herhangi bir bilgi yoktur. Sözlüğün kaynaklarda iki nüshası yer almaktadır. Bu çalışmada, sekiz nüshası tespit edilen sözlüğün bu nüshalara göre tenkitli metni hazırlanmıştır. İstinsah tarihi belli nüshaların en eskisi 1570 tarihlidir. Makalenin başında manzum sözlük geleneği ile ilgili kısa bilgiler verilmiş ve Kerîmî'nin sözlüğü şekil ve muhteva bakımından incelenmiştir. Tamamı 131 beyit olan sözlükte 243 Farsça, 28 Arapça kelimenin karşılıklarının verildiği görülmektedir. Pek çok sözlükte yer alan giriş bölümü Kerîmî'nin sözlüğünün tespit edilebilen nüshalarında yoktur. Eser, kıt'a adı verilen 16 bölüme oluşur. Bölümlerin beyit sayısı 2 ile 13 arasında değişir. Eserde 4 farklı aruz kalıbı kullanılmıştır.

ANAHTAR KELİMELE R

Sözlük, manzum sözlük, lugat, Kerîmî.

ABSTRACT

The examples of writing poetic dictionary tradition, which started in 11th century Arabic literature, started in Turkish literature at the beginning of 15th century. Poetic dictionaries were written in the shape of aruz prosody and they became very common quickly. Besides Persian-Turkish and Arabic-Turkish bilingual poetic dictionaries, there were Persian-Arabic-Turkish trilingual dictionaries in the literature. Although not very common, there were different dictionaries such as Bosnian-Turkish, Romaic-Turkish, Armenian-Turkish, French-Turkish.

The dictionary of Kerîmî, subject to this article, is one of the examples of Persian-Arabic-Turkish trilingual poetic dictionaries. There is no information in the related literature about the author of the work. There are two copies of the dictionary in the literature. In this study, 8 copies of the same dictionary were determined and their reviewed and controlled texts were prepared. The oldest version with a definite copy date is dated 1570. At the beginning of the article, there is brief information about the poetic dictionary tradition and the shape and content of Kerîmî's dictionary are analyzed. The dictionary is made of a total of 131 verses and 243 Persian, 28 Arabic words are included. The section of introduction, which exists in most of the dictionaries, doesn't exist in Kerîmî's dictionary copies. The work is made of 16 sections called 'verse'. The number of couplets varies between 2 and 13 in these sections. 4 different aruz prosodies are used in the work.

KEYWORDS

Dictionary, poetic dictionary, wordbook, Kerîmî.

* Makalenin Geliş Tarihi: 13.03.2017/ Kabul Tarihi: 15.04.2017

** Yrd. Doç. Dr., Namık Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, (hasankaya@nku.edu.tr).

Giriş

Mevzun ve mukaffa yani vezinli ve kafiyeli; nazım şeklinde yazılmış, nizama konmuş anlamlarında kullanılan manzum ifadesi genel olarak eski Türk edebiyatında vezin ve kafiyeye riayet edilerek yazılmış metinler için kullanılmıştır. Doğu edebiyatlarında pek çok konu manzum olarak işlenebilmiştir. Klasik Türk edebiyatında da pek çok tema, manzum metinlerle ifade imkânı bulmuş; böylece hemen her türün manzum örnekleri verilmiştir. Hatta pek çok türde manzum örnek, mensur örneklerden daha fazla olmuştur. Sözlüklerde de durum böyledir. Mensur örnekleri de bulunmakla birlikte sözlüklerin manzum şekilleri sayıca oldukça fazladır. Bunda manzum metinlerin kolay ezberlenmesi, hafızada kalması, kolay aktarılması etkili olmuştur.

1. Manzum Lugat Geleneği

Manzum sözlük ve gramer kitaplarının ilk örnekleri 11. yüzyıldan itibaren Arap dilciler tarafından kaside tarzında yazılmıştır. İsmail b. İbrahim er-Rib'î'nin *Kaydü'l-Evâbid* adlı eseri manzum bir sözlük, Zemahşerî'nin *Mufassal*, İbn Mâlik'in *Teshîlü'l-Fevâ'id ve Tekmîlü'l-Makâsîd* adlı eserleri manzum gramer kitaplarıdır. Edîb Natanazzî'nin *Düstûru'l-Lüga ve Kitâbü'l-Halas* adlarıyla bilinen eseri, Arapçadan Farsçaya manzum bir sözlüktür (Öz 2010: 51).

İki dilli manzum sözlük geleneğinin ilk örneği 13. yüzyılda Bedrüddîn Nasr Mes'ûd el-Ferâhî'nin *Nisâbu's-Sıbyân* adlı eseridir. İkinci manzum sözlük aynı yüzyılda Şükrullâh b. Şemsüddîn Ahmed Zeke-riyyâ'nın *Zühretü'l-Edeb* adlı eseridir (Öz 2010: 52).

Anadolu'da Farsça-Türkçe manzum sözlük geleneğinin ilk örneği Hüsâm b. Hasan el-Konevî'nin 1399/1400 yılında yazdığı *Tuhfe-i Hüsâmî*¹

¹ Sözlük kısmı 233 beyit olan *Tuhfe-i Hüsâmî*'de 1200 kadar Farsça kelimenin Türkçe karşılığı verilmiştir. bk. Erdoğan Boz, "Farsça-Türkçe İlk Manzum Sözlük Tuhfe-i Hüsâmî'nin Bursa (İnebey) Nüshası", *Osmanlı Bursası'nda Dil-Kültür ve Edebiyat Bilgi Şöleni 29-30 Mayıs*, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa 2013, s. 69.

adlı eserdir. Ardından pek çok Farsça-Türkçe manzum sözlük yazılmıştır (Öz 2010: 52). Lutfullâh Halîmî b. Ebî Yûsuf'un *Bahrü'l-Garâyib*,² Mehmed b. Yahyâ-i Konevî'nin *Şâdiye*,³ Lâmi'î Çelebi'nin *Lugat-i Manzûme*,⁴ 'Îmâdzâde Velî b. Yûsuf-ı 'Îmâdî'nin *'İlm-i Lugât*, 'Osmân b. Hüseyin el-Bosnavî'nin *Manzûme*, müellifi bilinmeyen *Nazmü'l-Esâmî*, Hasan Rızâyî'nin *Kân-ı Ma'ânî*,⁵ 'Osmân Şâkir'in *Nazm-ı Dil-ârâ*,⁶ Hâfız 'Abdullâh b. Halîl b. 'Ali'nin *Tuhfetü'l-Hâfız*,⁷ Şemsî'nin *Tuhfe-i Şemsî*, 'İlmî 'Ali Efendi'nin *Nazm-ı Bedî*,⁸ 'Osmân Sıklovisî'nin *Tuhfetü'l-Ma'nâ* adlı eserleri yazma hâlindeki Farsça-Türkçe manzum sözlüklerdendir. Şâhidî

² *Bahrü'l-Garâyib*, 1446'da yazılmıştır. 5540 Farsça kelimenin Türkçe karşılığı verilmiştir. bk. Mustafa Erkan, "Bahrü'l-Garâib", *DİA*, IV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, s. 513.

³ *Şâdiye*, Nisâbu's-Sıbyân örnek alınarak 1484'te nazmedilmiştir. bk. Yusuf Öz, *Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2010, s. 115.

⁴ *Lugat-i Manzûme*, 15 beyitlik mesnevi tarzında bir mukaddime ve aruz bahirlerine göre ayrılmış 10 bölümden oluşur. Her bölüm 16 beyittir. Toplam beyit sayısı 175'tir. bk. İbrahim İmran Öztahtalı, *Lâmi'î Çelebi ve Lügat-ı Manzumu (Tuhfe-i Lâmi'î)*, Gaye Kitabevi, Bursa 2004, s. 32-37.

⁵ *Kân-ı Ma'ânî*, 1659'da yazılmıştır. 550 beyittir. bk. Muhittin Turan, "Hasan Rızâyî ve Kân-ı Ma'ânî İsimli Manzum Sözlüğü", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/4, Fall 2012, s. 2946.

⁶ *Nazm-ı Dil-ârâ*, 1815/16'da yazılmıştır. 605 beyittir. Eserde 1986 Farsça kelimenin Türkçe karşılığı verilmiştir. bk. Ferudun Hakan Özkan, "Bozoklu Osman Şâkir ve Şehdü Elfâz'ı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 6, S. 26, Bahar 2013, s. 440; Atabey Kılıç, "Osman Şâkir'in Türkçe-Farsça Manzum Lugati: Nazm-ı Dil-ârâ", *Uluslararası Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu 10-12 Mayıs 2012 Bildiriler Kitabı*, Ordu Üniversitesi Yayınları, Ordu 2013, s. 145.

⁷ *Tuhfetü'l-Hâfız*, 1780'de yazılmıştır. 323 beyittir. Eserde 1600'e yakın Farsça kelimenin Türkçe karşılığı verilmiştir. bk. Mesut Bayram Düzenli, "Farsça-Türkçe Manzum Bir Sözlük: Tuhfetü'l-Hâfız", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 10/12, Summer 2015, s. 333-334.

⁸ *Nazm-ı Bedî*, 1809/10'da yazılmıştır. 950 beyittir. Eserde 2266 Farsça kelimenin Türkçe karşılığı verilmiştir. bk. Mehmet Akif Gözitok, "Manzum Sözlük Geleneğimizin Kayıp Halkası: Nazm-ı Bedî", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 55, 2016, s. 133-134, 139.

İbrâhîm'in *Tuhfe-i Şâhidî*,⁹ Sünbülzâde Vehbî'nin *Tuhfe-i Vehbî*,¹⁰ Mütercim Âsım'ın *Tuhfe-i Âsım*,¹¹ Süleymân Dürrî'nin *Güher-rîz*,¹² Ahmed Remzi Ak-yürek'in *Tuhfe-i Remzî* adlı eserleri de eski harflerle basılmış Farsça-Türkçe manzum sözlüklerdendir.

Arapça-Türkçe ilk manzum sözlük ise Abdüllatîf İbn Melek'in nazmettiği *Lugat-i Feriştioğlu*'dur.¹³

Feriştioğlu Lugatı'ne nazire olarak Şeyh Bedreddin el-Kadî Mahmûd b. Eş-Şeyh Mehmed b. Tanrıvermiş'in *Mahmûdiyye*,¹⁴ Şemsî'nin *Cevâhirü'l-*

⁹ *Tuhfe-i Şâhidî*, 1514'te yazılmıştır. 61 beyitlik mesnevi nazım şekliyle başlayan eserin asıl sözlük kısmı 451 beyittir. 1400 civarında Farsça kelimenin Türkçe karşılığı verilmiştir. Eser Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinin daha iyi anlaşılması için yazılmıştır. bk. Ahmet Hilmi İmamoğlu, *Muğlalı Şâhidî İbrahim Dede, Tuhfe-i Şâhidî (Farsça-Türkçe Manzum Sözlük)*, Muğla Üniversitesi Yayınları, Muğla 2005, s. 31-35; Atabey Kılıç, "Türkçe-Farsça Manzum Sözlüklerden Tuhfe-i Şâhidî (Metin)", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 2/4, Fall 2007, s. 516.

¹⁰ *Tuhfe-i Vehbî*, 1783'te yazılmıştır. 882 beyittir. bk. Atabey Kılıç, "Türkçe-Farsça Manzum Sözlüklerden Tuhfe-i Vehbî (Metin)", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 2/2, Spring 2007, s. 411. Eser, *Tuhfe-i Şâhidî*'den sonra en çok ilgi görmüş manzum sözlüklerdendir. Esere pek çok şerh yazılmıştır. bk. Yusuf Öz, "Tuhfe-i Vehbî Şerhleri", *İlmî Araştırmalar Dergisi*, S. 5, İstanbul 1997, s. 222.

¹¹ *Tuhfe-i Âsım*, 1798'de yazılmıştır. bk. Mehmet Dursun Erdem, "Manzum Sözlükler ve Tuhfe-i Âsım", *International Journal of Central Asian Studies*, Prof. Dr. Mustafa Canpolat Armağanı, Volume 10/1, 2005, s. 200.

¹² *Güher-rîz*, 1847'de *Tuhfe-i Vehbî*'ye nazire olarak yazılmıştır. bk. Bahir Selçuk ve Mesut Algül, "Çocuklar için Yazılan Farsça-Türkçe Manzum Bir Sözlük: Dürrî'nin *Güher-rîz*'i", *Journal of Turkish Language and Literature*, Volume 1/2, Autumn 2015, s. 135.

¹³ *Lugat-i Feriştioğlu*, 1392'de yazılmıştır. Bir Kur'ân lugatidir. İçerisinde 1528 Arapça kelimenin karşılığı verilmiştir. bk. Cemal Muhtar, *İki Kur'ân Sözlüğü Lugat-ı Feriştioğlu ve Lugat-ı Kânûn-ı İlâhî*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 21-22; Paşa Yavuzaslan, "Anadolu Sahasında Yazılmış Eski Bir Arapça-Türkçe Sözlük Üzerine Notlar", *Türkoloji Dergisi*, XIV/1, Ankara 2001, s. 72-73.

¹⁴ *Mahmûdiyye*, 1550/51'de yazılmıştır. 497 beyittir. bk. Perihan Ölker, "Klâsik Edebiyatımızda Manzum Lügat Geleneği ve Mahmûdiyye", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/4, Summer 2009, s. 877.

Kelimât,¹⁵ Fedâî'nin *Tuhfe-i Şâhidî*'ye nazire olarak yazdığı *Tuhfe-i Fedâî*,¹⁶ Bosnalı Muhammed'in *Sübha-i Sıbyân*,¹⁷ Yahya Efendi'nin *Lugat-i Yûsuf*,¹⁸ Osman Şâkir'in *Şehdü Elfâz*¹⁹ adlı eserleri Arapça-Türkçe manzum sözlüklerdendir.

Behâ'üddîn İbn 'Abdurrahmân-ı Malkaravî'nin *U'cûbetü'l-Garâyib fî Nazmî'l-Cevâhiri'l-'Acâyib*, Sun'î-i Malatyavî'nin *Fethu'l-Fettâh*, Gencî Pîr Mehmed'in *Genc-i Leâl*, Hâkî Mustafâ-yı Üsküdarî'nin *Menâzimu'l-Cevâhir*,²⁰ 'Abdurrahmân Zâhidî-i Konevî'nin *Tevfiye*, Şeyh Ahmed'in *Se*

¹⁵ *Cevâhirü'l-Kelimât*, 643 beyittir. 1467 madde başı kelime içeren sözlükte tekrarlarla 2000 civarında Arapça kelimenin Türkçe karşılığı verilmiştir. bk. Yılmaz İnce, "Manzum Sözlükler ve Şemsî'nin Cevâhirü'l-Kelimât'ı Üzerine Bir Dil İncelemesi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 12, S. 2, 2002, s. 178-179.

¹⁶ *Tuhfe-i Fedâî*, 1634'te yazılmıştır. 1211 Arapça kelimenin Türkçe karşılıklarının yer aldığı sözlük 401 beyittir. bk. Halil İbrahim Yakar, "Manzum Sözlüklerimizden Tuhfe-i Fedâî", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 2/4, Fall 2007, s. 1019.

¹⁷ *Sübha-i Sıbyân*, 1652/53'te yazılmıştır. 465 beyittir ve sıbyan mekteplerinde okutulmak üzere yazılmıştır. Esere Mehmed Necîb tarafından şerh yazılmıştır. bk. Atabey Kılıç, "Türkçe-Arapça Manzum Sözlüklerden Sübha-i Sıbyân -1- (İnceleme)", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 1/2, Fall 2006, s. 91-98; Atabey Kılıç, "Manzum Sözlüklerimizden Sübha-i Sıbyân Şerhi Hediyeetü'l-İhvân", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 1/1, Summer 2006, s. 16.

¹⁸ *Lugat-i Yûsuf*, 1826'da yazılmıştır. 114 beyittir. bk. Nurettin Ceviz ve Soner Gündüzöz, "Osmanlı Medrese Kültüründe Manzum İlmî Eser Geleneğinin Güzel Bir Örneği: Lûgat-i Yûsuf", *EKEV Akademi Dergisi*, S. 29, Güz 2006, s. 213.

¹⁹ *Şehdü Elfâz*, 1789/90'da yazılmıştır. 309 beyittir. Eserde 1001 Arapça kelimenin 899 Türkçe karşılığı verilmiştir. bk. Ferudun Hakan Özkan, "Bozoklu Osman Şâkir ve Şehdü Elfâz'ı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 6, S. 26, Bahar 2013, s. 441-442.

²⁰ *Menâzimu'l-Cevâhir*, 1632/33'te yazılmıştır. Manzum-mensur bir mukaddime, 29 kıt'a ve bir hâtime olmak üzere üç bölüm halinde düzenlenmiştir. Kıt'alar hurûf-ı hecâ (alfabetik) tertibine göre kaftiyelenmiştir. Arapça-Farsça ve Türkçe birbirinin karşılığı olan her dilden yaklaşık 900 kelimenin (toplamda 2700 kelime) nazmedildiği görülür. bk. Mehmet Arslan, *Mustafa Hâkî el-Üsküdarî, Menâzimu'l-Cevâhir, Arapça-Farsça-Türkçe Manzum Sözlük (İnceleme, Metin, Dizin)*, Genesis Kitap, Ankara 2011, s. 31-39.

Zebân, Eşref Feyzî'nin *Hoş Edâ*, Ahmed Resmî'nin *Nazm-ı Giridî*,²¹ Mustafa b. Osman Keskin'in *Manzûme-i Keskin*,²² Mustafa 'İlmî'nin *Tuhfetü'l-İhvân ve Hediyyetü's-Sıbyân*,²³ 'Osmân Şâkir'in *Müsellesnâme-i Şâkir*,²⁴ Hasan 'Aynî'nin *Dürrü'n-Nizâm*, Süleymân Hayrî'nin *Hayrî'l-Lugât* adlı eserleri yazma hâlindeki Arapça-Farsça-Türkçe manzum sözlüklerdendir. Hayret Mehmed Efendi'nin *Tuhfe-i Zibâ*, Hasan 'Aynî'nin *Nazmü'l-Cevâhir*²⁵ ve Nasûh Efendi'nin *Tuhfe-i Nushî*²⁶ adlı eserleri de eski harflerle basılmış Arapça-Farsça-Türkçe manzum sözlüklerdendir (Öz 2010: 55-56).

Arapça ve Farsçanın dışında Boşnakça, Rumca, Ermenice, Fransızca manzum lugatlar de yazılmıştır. Bosnalı Hevâî Üsküfî'nin Boşnakça-Türkçe *Makbûl-i Ârif*,²⁷ Refî-i Kâlâyî'nin *Ermenice Lugati*, Ahmed Fevzî'nin Rumca-Türkçe *Tuhfetü'l-Uşşâk*,²⁸ Hanyalı Osman Nûrî'nin *Lugat-i Nûriye*

²¹ *Nazm-ı Giridî*, Ahmed Resmî (ö. 1778) tarafından 1740'ta yazılmıştır, 203 beyittir. Eser tarafımızdan yayına hazırlanmıştır.

²² *Manzûme-i Keskin*, 1758'de yazılmıştır. 431 beyittir. bk. Atabey Kılıç, "Denizlili Mustafa b. Osman Keskin ve Eseri *Manzûme-i Keskin*", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 2/3, Summer 2007, s. 345-346.

²³ *Tuhfetü'l-İhvân ve Hediyyetü's-Sıbyân*, 1747'de yazılmıştır. 831 beyittir. bk. Kamil Ali Gıynaş, "Arapça-Farsça-Türkçe Manzum Bir Sözlük: *Tuhfetü'l-İhvân ve Hediyyetü's-Sıbyân*", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 8, S.41, Aralık 2015, s.156, 159.

²⁴ *Müsellesnâme-i Şâkir*, 1795/96'da yazılmıştır. 556 beyittir. Eserde 1250 Arapça, 1120 Farsça ve 1019 Türkçe kelime birbirine karşılık olarak verilmiştir. bk. Ferudun Hakan Özkan, "Bozoklu Osman Şâkir ve Şehdü Elfâz'ı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 6, S. 26, Bahar 2013, s. 438-439.

²⁵ *Nazmü'l-Cevâhir*, 1821'de yazılmıştır. Giriş kısmı 117, metin kısmı 1300 beyittir. Kıt'aların kafiyeleri alfabetik olarak tertip edilmiştir. Detaylı bilgi için bk. Ömer Asım Aksoy, *Hasan Aynî ve Nazmü'l-Cevâhir*, Cihan Matbaası, Gaziantep 1959.

²⁶ *Tuhfe-i Nushî*, 1842'de yazılmıştır. 610 beyittir. bk. Kadir Güler, "Dil Öğretiminde Manzum Sözlüklerin Rolü ve *Tuhfe-i Nushî*" *JASSS The Journal of Academic Social Science Studies*, S. 49, Autumn I 2016, s. 162-164.

²⁷ *Makbûl-i Ârif*, 1631/32'de yazılmıştır. 224 beyittir. Yaklaşık 650 Boşnakça kelimenin Türkçe karşılığı verilmiştir. bk. Sait Okumuş, "Muhammed Hevâî Üsküfî ve Türkçe-Boşnakça Manzum Sözlüğü *Makbûl-i Ârif* (Potur Şâhidî)", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/4, Summer 2009, s. 828, 836.

²⁸ *Tuhfetü'l-Uşşâk*, 1816 veya 1824'te yazılmıştır. bk. Gökhan Ölker, "Rumca-Türkçe Manzum Sözlük *Tuhfetü'l-Uşşâk*", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/4, Summer 2009, s. 860.

ve *Tezyil-i Nûriye*,²⁹ Yusuf Hâlis'in Fransızca-Türkçe *Miftâh-ı Lisân*³⁰ adlı sözlükleri bunlardandır (Kırbıyık 2002: 183-184).

Manzum sözlüklerin eğitimde önemli bir yeri olmuştur. Küçük yaş-taki çocuklara ve eğitime yeni başlayanlara ezber yoluyla önemli sayıda kelime ve bazı gramer kurallarının öğretilmesine katkı sağlamasının yanı sıra kültür, edebiyat, aruz bilgileri de sunan manzum sözlükler; nazmın çekiciliği, vezinle kolayca okunmaları ve tekrar yoluyla kısa sürede ezberlenmeleri bakımından ilgi görmüştür. Bu sözlüklerde bazı edebî sanatlar, bahir ve vezinler öğretilerek aruz konusunda bilgi edindirme amacı güdülmüş, şiire ve şairliğe yatkın olanların yeteneklerinin geliştirmesi arzu edilmiştir (Öz 2010: 53; Tiryakiol 2013: 4; Güler 2016: 161).

Manzum sözlükler kelimelerin belli bir sıra ile yer almaması, aranan kelimenin kolayca bulunamaması bakımından yeterli olmamıştır. Bunların mensur sözlüklere kıyasla eksik kalan yönleri şerhler yazılmak suretiyle giderilmiştir (Öz 2010: 54).

Manzum sözlükleri üç gruba ayırmak mümkündür. İlk grup sözlükler sıbyan mekteplerinde okutulanlardır. Kolayca ezberlenebilen bu sözlükler beyit sayısı bakımından sınırlıdır. İkinci grup manzum sözlükler sıbyan mektebini bitirmiş, medrese eğitimine geçmiş öğrenciler için hazırlanmıştır. Bunlardaki kelime kadrosu ilk grup sözlüklere göre daha zor ve beyit sayısı daha fazladır. Üçüncü grup sözlükler bir eserin kelime kadrosunu ya da daha önce yazılmış bir sözlüğü izah için kaleme alınan manzum sözlüklerdir (Erdem 2005: 198).

²⁹ *Lugât-i Manzûme-i Nûriye Berây-ı Terceme-i Lisân-ı Rumiye ve Tezyil-i Nûriye* adlı sözlükler aynı yazar tarafından ilki 1797/98'da ikincisi 1809/10'da yazılan iki Rumca-Türkçe sözlüktür. İkincisi birincisine zeyl olarak yazılan sözlükler toplam 551 beyittir. Eserde toplam 2304 Rumca kelimenin Türkçe karşılığı verilmiştir. bk. Gökhan Ölker, "Lugât-i Manzûme-i Nûriye Berây-ı Terceme-i Lisân-ı Rumiye Üzerine", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/9, Summer 2013, s. 2014-2015.

³⁰ *Miftâh-ı Lisân*, 1850'de yazılmış ve Cerîde-i Havâdis Matbaasında basılmıştır. Yaklaşık 2500 Fransızca kelimenin Türkçe karşılıklarının verildiği sözlük 495 beyittir. bk. Mehmet Kırbıyık, "Miftâh-ı Lisân Adlı Manzum Fransızca-Türkçe Sözlük Üzerine", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 11, 2002, s. 181; ayrıca bk. Bekir Çınar, *Miftâh-ı Lisân Manzum Türkçe-Fransızca Sözlük*, Akçağ Yayınları, Ankara 2007.

Manzum sözlükler genellikle mesnevi nazım şekliyle yazılmış bir giriş, yani mukaddime ile başlar. Asıl kısım olan sözlük bölümü ve yine mesnevi tarzında yazılmış bir son, yani hâtime ile sona erer. Bu tür sözlüklerin giriş kısımlarında klasik bir divan tertibini andıran hamdele ve salveleden sonra eserin telif sebebinin anlatıldığı bir küçük bölüm de yer alır. Sebeb-i telif kısmında eserin yazılış amacı, eserin ismi belirtilir. Ayrıca dil öğrenmenin faydaları hususunda müellifin görüşlerinin belirtilmesine de bu bölümde tesadüf edilir (Kılıç 2007: 342).

Manzum sözlüklerin beyit sayıları farklılık gösterir. Ortalama 100 beyit ile 1300 beyit arasında değişen bir aralıkta birbirinden farklı hacimde sözlüklere rastlamak mümkündür (Kılıç 2007: 342).

2. Kerîmî

Eserin müellifi ile ilgili bilgiler sınırlıdır. Mahlası Kerîmî'dir. Şairin mahlası sözlükte iki yerde geçmektedir:

<i>İşiden ehl-i dil nazmun Kerîmî</i>	
<i>Dilüne cânumuz kurbân dîrler</i>	1/11
<i>Hayır san her kişiye iy birâder</i>	
<i>Du'âdan an Kerîmî'yi de gâh gâh</i>	14/9

Mahlası Kerîmî olan şairin adı bilinmemekle birlikte sözlüğün Süleymaniye Kütüphanesindeki nüshasının başında 'Abdülkerîm adı yer almaktadır. Müellife ait olmayan nüshaların başında yer alan bu başlıklara ihtiyatlı yaklaşmak gerekse de bazı şairlerin mahlas alırken adlarına uygun mahlas aldıkları da bilindiğinden şairin asıl adının 'Abdülkerîm olması muhtemeldir. İstinsah tarihi bilinen en eski nüshanın (Isparta Uluborlu İlçe Halk Kütüphanesi, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi nüshası) yazılış tarihi 1570 olduğuna göre şairin sonraki yüzyıllarda yaşayan Kerîmîlerden biri olmaması gerekir. Müellifle ilgili, eserde başka bir bilgiye rastlanmaz. 1570 istinsah tarihi dikkate alındığında bu tarihten önce yaşadığı bilinen ve tezkirelerde yer alan Kerîmî mahlaslı iki şair vardır. Bunlardan biri Edirneli, diğeri Bursalıdır.

Bursalı Kerîmî müderristir. *Latîfî Tezkiresi'*nde şairin tezkirenin yazıldığı 1546'dan önce vefat ettiği belirtilmektedir (Canım 2000: 460-461). *Sehî*

*Bey Tezkiresi'*nde anılan Kerîmî'nin nereli olduğu belirtilmemiştir. Şiirlerinden örnek olarak verilen iki beytin *Latîfî Tezkiresi'*nde de yer alması bu iki şairin aynı kişi olduğunu düşündürür (İsen 1998: 168). Yine de tezkirelerde bunu destekleyen başka bir bilgi yer almaz. Hasibe Mazıoğlu, *İrşâd* adlı mevlidin yazılış tarihi olan 1458'den hareketle *İrşâd* adlı mevlidin müellifinin Bursalı Kerîmî olması gerektiğini belirtir (Mazıoğlu 1974: 32). Şiir mecmularında yer alan şiirlerin Bursalı Kerîmî'ye ait olduğu görüşü yaygındır (Köksal 2004: V/453). Mevlidin nüshalarının birinin zahriyesinde yer alan 'Abdülkerîm ismi, manzum sözlüğün müellifi olan Kerîmî'nin, *İrşâd* adlı mevlidi yazan Kerîmî ile aynı kişi olabileceğini düşündürmektedir (Arslan 2009: 22).³¹

Edirneli Kerîmî, Kanunî Sultan Süleyman devri şairlerindedir. Babasının adı Mahmud'dur. Öğrenimini tamamladıktan sonra divan kâtipliği yapmıştır. 1544'te nazmedilen *Edirne Şehrengizi* adlı eseri yazan Kerîmî'nin, Edirneli Kerîmî olması gerektiği bilgisi Abdurrahman Hıbrî'nin verdiği bir bilgidir ve sonraki çalışmalarda da bu bilgi tekrarlanmıştır.³² (Peremeci 1940: 226; Canım 1995: Kazancıgil 1996: 144; 139; Özkırmı 1998: III/746; Canım 2004: V/453; Adıgüzel ve Gündoğdu 2014: II-II/1831).

Buna göre manzum sözlüğün müellifi olan Kerîmî, *İrşâd* adlı mevlidin yazarı olan Kerîmî olabileceği gibi Bursalı ve Edirneli olarak bilinen Kerîmîlerin dışında Kerîmî mahlasını kullanan üçüncü bir şair de olabilir. Bu hususta eldeki sınırlı bilgilerle kesin bir hüküm vermek yanlış olur.

3. Kerîmî'nin Manzum Sözlüğü

Tespit edilebilen nüshalarda giriş bölümü yer almayan sözlüğün içinde Kerîmî'nin sözlüğüne ait herhangi bir adlandırma yoktur. Nüshaların bazılarının başlığında yer alan isimlerin müellif tarafından mı yoksa

³¹ *İrşâd*, aruzun *mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün* kalıbıyla yazılmıştır ve 558 beyittir. Mesnevi nazım şekliyle yazılan eser, Üzeyir Arslan tarafından yayımlanmıştır. bk. Üzeyir Arslan, "Fetihten Sonra Yazılmış Türkçe İlk Mevlid-i Manevî: Kerîmî'nin *İrşâd'ı*", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 2, s. 22.

³² *Edirne Şehrengizi*, aruzun *mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün* kalıbıyla mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır. 202 beyitlik eser Zehra Göre tarafından yayımlanmıştır. bk. Zehra Göre, "Kerîmî'nin Edirne Şehrengizi", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 3, s. 19.

müstensihler tarafından mı verildiği anlaşılamamaktadır. Ç2 nüshasında “*Tuhfe-i Kerîmî*”, K nüshasında “*Kitâb-ı te’lif-i Kerîmî rahmetullâhu ‘aleyh*”, M2 nüshasında “*Lugat-i Kerîmî*”, S nüshasında “*Lugat-i ‘Abdülkerîm*” başlığı yer almaktadır. Başta belirtildiği gibi bu isimlerin müellif tarafından verilir verilmediği bilinmediğinden, eserin bizim tespit edemediğimiz daha başka nüshalarında farklı isimlerin de verilmiş olması ihtimalinden bu isimlerden birini kullanmayı uygun bulmadık.

Kerîmî’nin sözlüğü kıt’a adı verilen 16 bölümden oluşur. 12, 15 ve 16. bölümün başında takti beyitleri yer almazken diğer 13 bölümün başında ikişer beyitlik takti beyitleri yer alır. Bu beyitlerin toplam sayısı 26’dır. Bölümlerin çoğunun sonunda okuyucuya nasihat edilen didaktik beyitler yer alırken 8, 9, 10, 11, 12 ve 13. bölümlerin sonunda bu beyitler bulunmaz. Bu şekilde sözlük dışında kalan beyit sayısı 16’dır. Takti beyitleri ve bölüm sonlarındaki beyitlerin toplamı 32’dir. Buna göre 131 beyitlik eserin asıl sözlük kısmı 99 beyittir.

Eserin nüshaları arasında beyit sayısı bakımından birlik yoktur.³³ Nüshaların hiçbirinde 131 beytin tamamı yer almamaktadır.³⁴ Kıt’aların başlıklarında da nüshalarda karışıklık olduğundan kolaylık sağlaması açısından kıt’alar numaralandırılmış ve her nüshada kıt’a başında yer alan

³³ Ç1, Ç2 ve T nüshalarında kıt’alar arasında genellikle 2 beyitlik geçiş (takti) beyitleri yer alırken bu beyitler diğer nüshalarda yer almamaktadır. Ç1 nüshasında birinci kıt’a ile 15 ve 16. kıt’alar yer almazken, Ç2 ve T nüshalarında 15 ve 16. kıt’alar yer almamaktadır. T nüshasında 4. kıt’ada iki mısra (4/5b, 4/6a) muhtemelen sehven atlanmış, M3 nüshasında da 5. kıt’ada yine benzer bir şekilde iki mısra (5/4b, 5/5a) atlanmıştır. M1 nüshasında da bir mısra (15/2a) atlanmış, bu atlanan mısralar kıt’alarda karışıklık yaratmıştır. Nüshaların sonunda müellife ait olmayan ve müstensihler tarafından yazıldığı anlaşılan beyitler metne dâhil edilmemiş, dipnotla verilmiştir. Bu beyitler eserin yazılışı ve dua içeriklidir. Ç1 nüshasının sonunda 4, Ç2 nüshasında 1, K nüshasında 2, S nüshasında 1 ve T nüshasının sonunda da 1 beyit yer alırken diğer nüshaların sonunda bunlar yer almaz.

³⁴ Ç1 nüshasında 34 beyit eksik olup nüshanın beyit sayısı 97; Ç2 nüshasında 21 beyit eksik olup nüshanın beyit sayısı 110; K, M1 ve M2 nüshalarında 28 beyit eksik olup nüshaların beyit sayısı 103; M3 nüshasında 29 beyit eksik olup nüshanın beyit sayısı 102; S ve T nüshalarında 27 beyit eksik olup nüshaların beyit sayısı 104; T nüshasında 20 beyit eksik olup nüshanın beyit sayısı 111’dir.

ifade dipnotla belirtilmiştir. Kıt'alardaki beyit sayıları 2 ila 13 arasında değişir.³⁵

131 beyitlik eserde 52 beyitte mücerred, 79 beyitte mürdef kafiye kullanılmıştır. Mürdef kafiyelerin 63'ü "elif"li, 10'u "vâv"lı, 6'sı da "yâ"lı mürdef kafiye'dir. Eserde mukayyed ve müesses kafiye kullanılmamıştır. Redif kullanılmayan beyit sayısı 94'tür. Ek halinde redif kullanılan beyit sayısı 18'dir. Bunların 2'sinde ek hâlinde rediften sonra kelime hâlinde redif de kullanılmıştır. Bu iki beyitle birlikte kelime hâlinde redif kullanılan beyit sayısı 21'dir.

Bazı kıt'aların başında yer alan takti beyitleri *aa xa* şeklinde kafiye'lidir. Asıl bölüm ise *bb xb xb* şeklinde kafiye'lenmiştir. Başında takti beyti yer almasına rağmen 8 ve 11. kıt'alarda *aa xa* takti beyitlerinden sonra *bb cc dd* şeklinde her beytin kendi arasında kafiye'li olduğu bir kafiye düzeni (mesnevi tipi kafiye) söz konusudur. Takti beyti yer alan 10. kıt'ada *xa xa'*dan sonra *xb xb* şeklinde bir diziliş vardır. Takti beyitleri yer almayan 12, 15 ve 16. kıt'aların kafiye düzeni *aa xa xa* şeklindedir.

9. kıt'anın takti beyitlerinin ilkinde *yâ*'lı mürdef kafiye ve ek hâlinde redif kullanılmışken ikinci beyitte mücerred kafiye kullanılmıştır. 13. kıt'anın 5. beytinde diğer iki beyitten farklı bir kafiye dikkat çekmektedir.

Eserde 4 farklı aruz kalıbı kullanılmıştır. Kıt'aların altısında (toplam 65 beyitte) hezec bahrinin *mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün* kalıbı, kıt'aların dördünde (toplam 27 beyitte) remel bahrinin *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbı, kıt'aların dördünde (toplam 23 beyitte) remel bahrinin *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbı, kıt'aların ikisinde (toplam 16 beyitte) hezec bahrinin *mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün* kalıbı kullanılmıştır. 10/5. beytinde kıt'anın aruz kalıbı *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* iken ilk mısra *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbına uydurulmuştur. Bu vezin hatasının müstensih tasarrufu olup olmadığı anlaşılammaktadır. Bir yerde vezin aksaklığı metin tamir edilerek giderilmiştir (10/4).

Eserde kullanılan aruz kalıpları şu şekildedir:

³⁵ Kıt'aların beyit sayıları da şu şekildedir: 1. kıt'a 12, 2. kıt'a 13, 3. kıt'a 11, 4. kıt'a 10, 5. kıt'a 8, 6. kıt'a 9, 7. kıt'a 13, 8. kıt'a 5, 9. kıt'a 5, 10. kıt'a 6, 11. kıt'a 7, 12. kıt'a 2, 13. kıt'a 5, 14. kıt'a 9, 15. kıt'a 9, 16. kıt'a 7 beyittir.

Kıt'a No.	Aruz Bahri	Aruz Kalıbı
1. Kıt'a	Hezec	<i>Mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ûlün</i>
2. Kıt'a	Hezec	<i>Mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ûlün</i>
3. Kıt'a	Remel	<i>Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün</i>
4. Kıt'a	Hezec	<i>Mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ûlün</i>
5. Kıt'a	Hezec	<i>Mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ûlün</i>
6. Kıt'a	Remel	<i>Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün</i>
7. Kıt'a	Hezec	<i>Mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ûlün</i>
8. Kıt'a	Remel	<i>Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün</i>
9. Kıt'a	Remel	<i>Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün</i>
10. Kıt'a	Remel	<i>Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün</i>
11. Kıt'a	Remel	<i>Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün</i>
12. Kıt'a	Remel	<i>Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün</i>
13. Kıt'a	Remel	<i>Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün</i>
14. Kıt'a	Hezec	<i>Mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ûlün</i>
15. Kıt'a	Hezec	<i>Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün</i>
16. Kıt'a	Hezec	<i>Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün</i>

Eserde aruz gereği yer yer kaynaştırma yapılmıştır. 'Arabc'unutmaga (1/5), şîr'arşan (1/9), nâl'inildi (3/4), huft'uyumuş (6/5), k'âyet-i (10/3), hicc'âhiri (11/7) kaynaştırma yapılan yerlerdir.

Şair vezni kullanmada başarılıdır. Bir aruz kusuru olarak görülmeyen medde (imâle-i memdûd) sık sık başvurulur (1/1, 1/6, 2/7, 3/4, 3/7, 3/8, 3/9, 3/10, 4/3, 4/5, 5/4, 6/3, 6/4, 6/5, 7/4, 7/8, 14/5, 14/7, 16/1, 16/4). Birinci kıt'anın bütün beyitlerinde kafiye kelimelerinde nûn harfi ile biten kelimelerde med (imâle-i memdûd) yapılmıştır. "Germ, sehm, husm" kelimelerinin vezne uydurmak için "gerim, sehim, husım" şeklinde

kullanıldığı görülür (1/5, 1/10, 7/9). Bir yerde zihaf yapılırken (3/5) yer yer Türkçe kelimelerde de med (imâle-i memdûd) yapıldığı görülür. *Kan* (1/6), *yaş* (2/6), *ad* (6/3), *borç* (6/3) kelimeleri med yapılan Türkçe kelimelerdir.

Sözlüğün 10 bölümü klasik sözlük şeklinde iken 6 bölümü özel konulara ayrılmıştır. Bunlardan 8. kıt'a Hz. Muhammed'in *Kur'ân-ı Kerîm*'de geçen adlarını, 9. kıt'a *Kur'ân-ı Kerîm*'in adlarını, 10. kıt'a secde ayetlerinin yer aldığı sureleri, 11. kıt'a Arapça ay adlarını, 12. kıt'a Farsça gün adlarını, 13. kıt'a uğursuz günleri konu alır.

Müellifin uğursuz günleri ele alması da dikkat çekicidir. Sözlükle çok da ilgili olmayan bölümde ayın yedi gününün uğursuz olduğu belirtilir. Bunlar ayın 3, 5, 13, 16, 21, 25 ve 27. günleridir.

Kerîmî, bazen Türkçe bir kelimenin Arapça ve Farsça karşılıklarını sırayla verir. "Tanrı" kelimesine karşılık Arapçada "Sübhân", Farsçada "Yezdân"ın kullanılması gibi (1/3). Bazen bir kelimenin iki karşılığı -"hûb" ile "zîbâ"nın "güzel" anlamına gelişi gibi- verilir (15/2). Eserde Farsça kelimelere Arapça kelimelere oranla daha çok yer verilmiştir. 28 Arapça kelimenin Türkçe karşılığı verilirken bunların 10 tanesinin fiil olduğu görülür. Buna karşılık 243 Farsça kelimenin Türkçe karşılığı verilmiştir. Bunlardan da 18 tanesi fiildir. 243 kelimenin 22 tanesinin ikişer kez,³⁶ bir tanesinin üç kez geçtiği görülmektedir (*hûb* 2/8, 15/2, 16/2). "Câh" kelimesine "mertebe" karşılığının verilmesi gibi 11 Farsça kelimenin Arapça karşılığı verilmiş; "süllem" kelimesine "nerdübân" karşılığının verilmesi gibi 5 Arapça kelimenin de Farsça karşılığı verilmiştir. Bunun yanında "mest" kelimesine "serhoş" karşılığının verilmesi gibi Farsça olan 3 kelimenin yine Farsça eş anlamlısı verilmiştir. 1 yerde de "fezâ" kelimesine yine Arapça olan "sahrâ" karşılığı verilmiştir. Buna göre eserde 291 kelimenin anlamına yer verilmiştir. Sözlükte yer yer bugünkü Türkçe için arkaik sayılabilecek kelimelere yer verildiği görülür: *Kıran* (2/10, 3/8), *ün* (3/7), *kay* (5/5), *öndin* (7/6), *sayru* (7/7), *sınmış* (7/7), *gin* (7/8), *süci* (7/9), *kanda* (15/1), *assı* (15/3), *üğürtle-* (16/6) bunlardandır.

³⁶ İki kez geçen Farsça kelimeler şunlardır: *âhen* 2/11, 6/5; *âsumân* 1/10, 5/5; *dest* 1/6, 6/5; *engüş* 2/6, 5/3; *goften* 6/7, 16/2; *hoften* 3/4, 16/3; *hûn* 1/6, 3/9; *kârd* 3/7, 7/4; *kenâr* 2/10, 3/8; *mâhî* 2/8, 6/7; *mîg* 3/9, 5/5; *mühter* 14/4, 16/4; *mûr* 2/3, 16/2; *nişesten* 5/6, 16/5; *pâ(y)* 1/6, 5/3; *rûz* 2/9, 15/7; *serd* 1/5, 5/3; *sîm* 2/9, 3/5; *şeb* 2/9, 15/7; *zemîn* 1/10, 5/5; *zer* 2/9, 3/5; *zinde* 7/7, 16/4.

Sözlüğün dili pek çok manzum sözlüğe göre sadedir. Şairin akıcı bir üslubu vardır.

4. Eserin Nüshaları

Sözlüğün bizim tespit edebildiğimiz 8 nüshası vardır. Ancak nüshalar arasındaki farklılıkların çok oluşu bu sözlüğün henüz tespit edilemeyen nüshalarının olabileceğini düşündürmektedir. Nüshalar değerlendirildiğinde Ç1, Ç2 ve T nüshalarının aynı koldan; K, M1, M2, M3 ve S nüshalarının da aynı koldan gelen nüshalardan kopya edildiği anlaşılır. Aynı koldan gelen nüshalar da aynı nüshadan kopya edilmeyip o koldan gelen ayrı nüshalardan kopya edilmiştir. Yine bu nüsha farkları bu sözlüğün bir dönem belirli oranda şöhret bulduğunu ortaya koymaktadır. Okuyucuya kolaylık sağlaması bakımından bu nüshalar dipnotlarda kısaltmayla gösterilmiştir. Sözlüğün tespit edilebilen nüshaları şunlardır:

4.1. Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi (Ç1) nüshası

Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi 19 Hk 1909/2 numarada “*Manzum Lugat*” adıyla Kerîmî Hasan b. Alî es-Simmerî adına kayıtlıdır. Ancak yazar ismi sehven birbirine girmiş bir diğer sözlükteki “*Ben Hasan ibni Ali es-Simmerî*” mısrasından alınmıştır. Gerçekte nüshanın başında 45b sayfasında başlayan lugat, Kerîmî’ye ait değildir. Kerîmî’nin eseri bu nüshada biraz dağınık olarak yer almakta ve 53b sayfasında başlamaktadır. Talîk hatla yazılan nüshanın müstensihi belli değildir. Çift sütuna 12 satır olarak yazılan nüsha, 53a-57b varakları arasındadır. Nüshada sayfalar karışıktır. 4. kıt’anın 6. beytinden başlayan eserin önceki kısmı daha sonraki bölümlere yazılmıştır. Eserin ilk kıt’ası bu nüshada muhtemelen kopmuştur. Kıt’alar arasında kıt’a başlıkları ile o bölüm başlarında takti beyitleri bulunmaktadır. İstinsah tarihi belli değildir.

4.2. Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi (Ç2) nüshası

Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi 19 Hk 1898/2 numarada “*Kerîmî*” adıyla kayıtlıdır. Nesih kırmısı hatla yazılan nüshada cetvel ve söz başları kırmızıdır. Nakîbzâde adıyla bilinen Es-seyyid Şeyh Muhammed ibni Es-seyyid Muhammed tarafından istinsah edilmiştir. Çift sütuna 17 satır olarak yazılan nüsha 30b-34b varakları arasındadır. Nüshanın

başında “*Tuhfe-i Kerîmî*” başlığı yer almaktadır. Besmelenin ardından her kıt‘anın başında kıt‘a başlıkları ile bölüm başlarında takti beyitleri bulunmaktadır. Nüshanın sonunda istinsah kaydında “sene 1046” (M. 1636) yazılıdır. Ayrıca nüshanın son beytinde “hâtîme” kelimesiyle düşülen tarih de 1046 çıkmaktadır. Ancak nüshanın sonundaki istinsah kaydının devamında “*seb‘a ve erba‘în ve elf*” ifadesiyle 1047 kaydı düşülmüştür.

4.3. Isparta Uluborlu İlçe Halk Kütüphanesi, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi (K) nüshası

Isparta Uluborlu İlçe Halk Kütüphanesi 32 Ulu 59/1 numarada “*Manzûme-i Lugat*”, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 42 Kon 5903/1 “*Manzum Lugat*” adıyla Kerîmî adına kayıtlıdır. Harekeli nesih hatla yazılan nüshada cetvel ve söz başları kırmızıdır. Müstensihi belli değildir. Çift sütuna 11 satır olarak yazılan nüsha, 1b-7a varakları arasındadır. Nüshanın başında “*Kitâb-ı Te‘lîf-i Kerîmî Rahmetullâhü ‘aleyh*” yazılıdır. Besmele ile başlayan eserin yarısına kadar kıt‘a başlarına “*El-kıt‘atü’s-sânî*”, “*El-kıt‘atü’s-sâlis...*” şeklinde başlıklar konmuş, yarısından sonra bu bölümler boş bırakılmıştır. Nüshanın sonundaki kayıтта hicrî 19 Receb 978 (M. 1570) tarihinde tamamlandığı yazılıdır.

4.4. Millî Kütüphane (M1) nüshası

Millî Kütüphane 06 Mil Yz A 5996/2 numarada “*Lugat*” adıyla kayıtlıdır. Harekeli talîk hatla yazılan bu nüshanın müstensihi belli değildir. Nüshanın 21b’den sonraki kısmı harekesizdir. Çift sütuna 15 satır halinde yazılan nüsha, 19b-24a varakları arasındadır. Besmele ile başlayan nüshada kıt‘alar “*Kıt‘atü’s-sânî*”, “*Kıt‘atü’s-sâlis...*” şeklinde başlıklandırılmıştır. Bölüm başlarındaki takti beyitleri bu nüshada yoktur. İstinsah tarihi nüshanın sonundaki kayıтта hicrî 21 Muharrem (1)250 (M. 1834) olarak yer almaktadır.

4.5. Millî Kütüphane (M2) nüshası

Millî Kütüphane Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu 06 Hk 4033/3 numarada “*Lugat-i Kerîmî*” adıyla kayıtlıdır. Harekeli nesih hatla yazılan nüshanın müstensihi belli değildir. Çift sütuna 17 satır olarak yazılan nüsha, 2a-6b varakları arasındadır. Eserin der-kenâr denilen

bölümlerinde manzum başka bir sözlük yazılıdır. Nüshanın başında “*Lugat-i Kerîmî*” başlığı yer alırken kıt‘alar için “*Kıt‘a*” başlıkları konmuştur. Kıt‘aların başında takti beyitleri yoktur. İstinsah tarihi belli değildir.

4.6. Millî Kütüphane (M3) nüshası

Bu nüsha Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 2267/1 numarada kayıtlıdır. “*Manzum Lugat*” adıyla yanlışlıkla Lâmi‘î Çelebi Mahmûd b. Osmân Bursavî adına kaydedilmiştir. Lami‘î’nin lugati aynı nüshada Kerîmî’nin lugatinden sonra yer aldığı için bu yanlışlık yapılmış olmalıdır. Talîk hatla yazılan bu nüshanın müstensihî belli değildir. Çift sütuna 11 satır halinde yazılan nüsha 1b-6b varakları arasındadır. Besmele ile başlayan nüshada kıt‘alar “*El-kıt‘atü’s-sânî*”, “*El-kıt‘atü’s-sâlis...*” şeklinde başlıklandırılmıştır. Kıt‘aların başında takti beyitleri yoktur. Nüshanın istinsah tarihi belli değildir.

4.7. Süleymaniye Kütüphanesi (S) Nüshası

Nüsha, Süleymaniye Kütüphanesi Süleymaniye Bölümü 1014 numarada “*Lugat-i Abdülkerîm*” adıyla kayıtlıdır. Eser nüshanın 51b-63b varakları arasındadır. Harekeli nesih hatla yazılan bu nüshanın müstensihî belli değildir. Eserin başında “*Lugat-i Bismillâhirrahmanirrahîm ‘Abdülkerîm*” yazılıdır. Bunlardan “*Lugat-i ‘Abdülkerîm*” kelimeleri kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Bölümler arasında “*Kıt‘a*” başlıkları kullanılmıştır. Kıt‘a başlarında takti beyitleri yoktur. Tek sütuna 9 satır halinde yazılan nüshanın sonunda Cemaziyelâhir 1002 (M. Şubat 1594) şeklinde istinsah kaydı vardır.

4.8. Millî Kütüphane Tokat (T) nüshası

Nüsha Milli Kütüphane Tokat İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu 60 Hk 14/2 numarada “*Lugat*” adıyla kayıtlıdır. Harekeli nesih hatla yazılan nüshanın müstensihî belli değildir. Tek sütuna 16 satır olarak yazılan nüsha 32b-39a varakları arasındadır. Nüsha, besmele ile başlamakta ve kıt‘alar arasında kıt‘a başlıkları yer almaktadır. Bölüm başlarında takti beyitleri vardır. İstinsah tarihi belli değildir.

5. Metin

Bismillāhirrahmānirrahīm

1. Kıt'a

Mefā'īlün mefā'īlün fe'ūlün

1. Şaçuñ ve'l-leyl yüzüñ āyet-i nūr
Ruĥuñ alnuñ nedür *nūrun* 'alā nūr
2. *Mefā'īlün mefā'īlün fe'ūlün*
Hezec maĥzūf bu durur añla iy ĥūr
3. 'Arabca Tañrı'ya Sübhān dirler
'Acem dilinde bil Yezdān dirler
4. Ğarībe dirler āyende revende
Velīkin ħonuĝa miĥmān dirler
5. Şovuĝ serddür gerim ıssı od āteş
'Arabc'unutmaĝa nisyān dirler

Metin: -Ç1, *Tuĥfe-i Kerīmī* Ç2, *Kitāb-ı te'lif-i Kerīmī rahmetullāhu 'aleyh* K, -M1, *Luĝat-i Kerīmī* M2, -M3, *Luĝat-i Kerīmī* S, -T.

Besmele: -Ç1, 30b Ç2, 1b K, 19b M1, -M2, 1b M3, 51b S, 32b T.

1. Kıt'a: *El-kıf'atü'l-ülā fi bahri'l-hezeci'l-maĥzūfi'l-müseddes* Ç2, -Ç1, -K, -M1, -M2, -M3, -S, -T [30b Ç2, 1b-2a K, 19b M1, 2a M2, 1b M3, 51b-52b S, 32b-33a T].

1/1: -Ç1, -K, -M1, -M2, -M3, -S; 1/1a ve'l-leyl yüzüñ āyet-i nūr: leyl ü daĥı yüzüñ münevver T; 1/1b nedür nūrun 'alā nūr: ider şemsi mükedder T. Nūrun 'alā nūr: "Nur üzerine nur" anlamına gelen ifade Nūr suresinin 35. ayetinden iktibastır. bk. Hayrettin Karaman vd., *Kur'ân Yolu Meâli*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2014, s. 353.

1/2: -Ç1, -K, -M1, -M2, -M3, -S; maĥzūf bu durur añla iy ĥūr: maĥzūfi lâyiĝ olsa ezber T.

1/3 bil: bil ki S.

6. Şaḡal riş ü ayak pā dest eldür
Daḡı Türkīde ḡūna ḡan dirler
7. Geyik āhū kebūterdür gügercin
‘Arabca cānluya ḡayvān dirler
8. ‘Acemce ādeme merdüm dimişler
‘Arabca līk aña insān dirler
9. Ḡabā ḡaftan kemer ḡuşaḡ ḡoḡan bāz
Velī Türkīde şīr’arşlan dirler
10. Zemīn yir āsumān gök ḡāk ḡopraḡ
Sehim oḡ demrene peykān dirler
11. İşiden ehl-i dil nazmuñ **Kerīmī**
Dilūñe cānumuz ḡurbān dirler
12. Nazar itmez sözüñe kimse illā
‘Acem’de bir ḡişi Selmān dirler

2. Ḡıḡ’a

Mefā’lūn mefā’lūn fe’ulūn

1. Hezec vezni ḡaçan olsa müseddes
Anuñ veznidür iy rūḡ-ı muḡaddes

1/6: -Ç2, -T; 1/6: 1/5 M2, S; pā: pāy M2, S; ḡūna ḡan: ḡana ḡūn K.

1/7: 1/6 M2, S.

1/8: 1/4 M2, S.

1/11 Dilūñe cānumuz: Dil ü cānumuz aña M2.

1/12 bir: bu Ç2; ‘Acem’de bir ḡişi: ‘Acem görse saña T; ḡişi: ere M1; ḡişiye M2, S.

2. Ḡıḡ’a: -Ç1, *El-ḡıḡ’atü’ş-şānī fī baḡri’l-hezeci’l-müseddesi’l-maḡzūf* Ç2, *El-ḡıḡ’atü’ş-şānī* K, *El-ḡıḡ’atü’ş-şānī* M1, -M2, *El-ḡıḡ’atü’ş-şānī* M3, *Ḡıḡ’a* S, *El-ḡıḡ’atü’ş-şānī fī baḡri’l-hezeci’l-müseddes* T [54a-b Ç1, 30b-31a Ç2, 2a-b K, 19b-2a M1, 2a-b M2, 1b-2a M3, 52b-53b S, 33a-34a T].

2/1: -K, -M1, -M2, -M3, -S.

2. *Mefā'īlün mefā'īlün fe'ūlün*
 Kabā-yı bahtuñ olsun çarh-ı atlas
3. Karınca mūr u gögüs adı berdür
 Dağı zen 'avrat u hem şüy erdür
4. Karı fertüt sögüt ağacıdur bīd
 Kocanuñ adı pīr oğlan püserdür
5. Kıza duhter dinür anaya māder
 Oğul kūdek velī ata pederdür
6. Perestū qarlağuçdur barmağ engüş
 Kurunuñ adı huşk u yaş terdür
7. 'Arabca kuhl sürme reml kımdur
 'Acemce bād yildür kapu derdür
8. Güzel hūb zışt çirkin hoy terdür
 Balık māhī vü hem kuş tüyi perdür
9. Şavaş ceng gice şeb rüz gündüz
 Gümişüñ adı sīm altun zerdür
10. Aşağı zīr kenār adı kırañdur
 Miyāne orta yukaru zeberdür

2/2: -K, -M1, -M2, -M3, -S.

2/3 u gögüs adı berdür: kuşak adı kemerdür Ç1, Ç2, K, M1, M2, M3, S; u hem: adı Ç1; hem şüy: şevher T.

2/4 sögüt ağacıdur: u sögüt ağacı Ç2.

2/6 Kurunuñ: Kurunuñ M1, T.

2/7 yildür: yıl M2, S; kapu derdür: kapudur der M3.

2/8 terdür: -M1; vü hem: dağı T; kuş: -M2; tüyi: yüñi K, M1, M2, S, T.

2/9 gice şeb: şeb gice M2, S; gicedür şeb Ç1; Gümişüñ: Gümişüñ M2, S.

2/10 Aşağı: Aşağa Ç1, K, M1, M2, M3, S; Kenār adı kırañ aşağıdur zīr T; Miyāne: Miyān M2; zeberdür: zīr ü zeberdür M2.

11. Keserüñ adıdur tîşe şorarsañ
Demür âhen durur balta teberdür
12. Nazar kııl kıt'aya iy nūr-ı dide
Dehānuñ bigi içi pür-güherdür
13. Güher bir taş durur aña ne kıymet
Güher didükleri erde hünerdür

3. Kıt'a

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. Āfitābı tal'atuñuñ 'ālemi rüşen kıılır
Ne yire kim düşse sāyeñ serv ile gülşen kıılır
2. *Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilāt*
Bu remel bahri durur kim tab'uñu rüşen kıılır
3. Hāzıka māhir dinür üstāda daħı celcele
Kıatı āvāze yerinden kıopmaķ adı hālħale
4. Nāl'ıñildi zih kiriş hoften uyumaķ dil göñül
Hem dile dirler zebān u kıatı gitmek ğalğale

2/11 Keserüñ adıdur: Keser adı durur T, M3; adıdur tîşe: adı tîşedür M2, S.

2/12 iy: baķ T; bigi: gibi Ç1, Ç2, M2, M3, T; pür-: dürr ü M2, S.

2/13: -Ç1, -Ç2; durur: dur M2, S.

3. Kıt'a: *El-kıt'atü's-sādisetü fı bahri'r-remeli'l-müseddesi'l-maķşür* Ç1, *El-kıt'atü's-şāliš fı bahri'r-remeli'l-müşemmeni's-sālim* Ç2, *El-kıt'atü's-şāliš* K, *Kıt'atü's-şāliš* M1, *Kıt'a* M2, *El-kıt'atü's-şāliš* M3, *Kıt'a* S, *El-kıt'atü's-şālišetü fı bahri'r-remeli'l-müşemmen* T [54b-55a Ç1, 31a-b Ç2, 2b-3a K, 20a-b M1, 2b-3a M2, 2b M3, 53b-54b S, 34a-b T].

3/1: -K, -M1, -M2, -M3, -S; düşse: düşe Ç1.

3/2: -K, -M1, -M2, -M3, -S; rüşen: maħzen Ç1.

3/3 celcele: hālħale Ç1, hālħale M3, cülcüle T; adı: oldı M1; hālħale: celcele Ç1, M3, T.

3/4 zih kiriş: bād yil M1, M2, S; bād yıldür Ç1, Ç2, K, M3; uyumaķ: -M1; Hem: Her Ç1; ğalğale: ğulgüle K, M1, M2, M3, S.

5. Mis bakırdur rüy tuçdur sîm gümüř altun da zer
Farsice atmak eřidendir 'Arabca řelře
6. Siz dimek durur řümā lāyık dimek durur sezā
Hem boğazdan ierü řu gitse dirler selsele
7. Erre bıçku mest serhoş kârd bıçak āvāze ün
Refte gitmiřdür demür āvāzesidür řalřale
8. od kendidür miyān orta kenār adı kırañ
Hem 'Arabca barmař uclarına dirler enmele
9. ırnađa nāhūn dirler řana hūn sultāna řan
Miđ dirler buluda zencire dirler silsile
10. şırtlana keftār dirler söz adı güftārdur
Yağıcař yađmur řabarcıqlansa dirler kūpele
11. İy pūser gülzār-ı 'ilm iinde cevlān idegōr
Tā ki elfāzuñ ola dāyim müřābih būlbūle

3/5 bakırdur rüy tuçdur sîm gümüş altun da: bakır erzîz şalay u rüy tuç 'asced ne T; tuçdur: tuç M2; Farsice: Farside M3; Fārisî T; eřidendir: ekidendir 1.

3/6: 3/7 1; durur: dūr K, M2; durur: dūr K, M2, S; ierü: ieri 2.

3/7: 3/10 S; bıçku: bıçkı 2, M2, T; bıçđu 1; bıçđı S; mest serhoş kârd: kârd mest serhoş T; Refte: Reft K; gitmişdür: gitmekdūr 1; şalşale: daldale M2.

3/8: 3/11 S; kendidür: kendü 1, K, M2; kendü vü 2; kendi vü S; miyān: miyāne S; kenār adı: kenāredür 2, K, M3; kenārdur M2, S; kenār durur 1; kendidür miyān orta kenār adı kırañ: ne kendi pey siñir ejdef alıçdur dest el T; Hem: -T.

3/9 ırnađa: Dırnađa 2, S; ırnađa T; dirler řana hūn sultāna řan: dinür sultāna řan u řana hūn T; buluda: buluta M3, T; zencire: teshire 1.

3/10a şırtlana keftār dirler söz hem güftārdur 1, 2; şırtlan keftāra dirler söze hem güftārdur K; şırtlana keftār dirler söze güftār M2; şırtlana keftār dirler söze hem güftārdur M3, S; Baltaya dirler teber güftār dirler söze hem M1.

3/11 ki: kim M3; ola dāyim: řamu ola M2; müřābih: -M1.

4. Kıt'a

Mefā'īlün mefā'īlün fe'ūlün

1. Bugün yarın giçer iy dil cefâlar
İki gün şabr iden bulur şafâlar
2. *Mefā'īlün mefā'īlün fe'ūlün*
Hezec maḥzūfına irmez bahâlar
3. Belik gīsū durur saç müy beñ hâl
'Arabca ḥürmet eylemekdür iclâl
4. Ḥired 'aql u bürehnedür yalıncaḡ
Kişi nâz eylemek durur hem idlâl
5. Luğatde kebg dirler keklige hem
Daḡı kuş ḡanadınıñ adıdur bâl
6. 'Arabca yola getürmekdür ihdâ
Daḡı yoldan çıkarmaḡ oldı idlâl
7. 'Acem'de uşluya dirler ḡired-mend
Dinür bî-'aql olan kişiye abdâl

4. Kıt'a: *El-kıf'atü's-sâbi' fî bahri'r-remel* Ç1, *El-kıf'atü'r-râbi' fî bahri'l-hezeci'l-müsed-desi'l-maḥzūf* Ç2, *El-kıf'atü'r-râbi'* K, *Kıf'atü'r-râbi'* M1, *Kıf'a* M2, *El-kıf'atü'r-râbi'* M3, *Kıf'a* S, *El-kıf'atü'r-râbi'atü fî bahri'l-hezeci'l-maḥzūf* T [55a-53a Ç1, 31b-32a Ç2, 3a-b K, 20b M1, 3a M2, 2b-3a M3, 55a-b S, 34b-35a T].

4/1 -K, -M1, -M2, -M3, -S; Şaçun ve'l-leyl yüzün âyet-i nür / Ruḡun alnuñ nedür nürun 'alâ nür Ç1, Ç2.

4/2 -K, -M1, -M2, -M3, -S; maḥzūfına irmez bahâlar: maḥzūf bu durur aña iy ḡür Ç1, Ç2.

4/3 Belik: Bölük Ç1, M1, M2, T; saç müy: müy saç Ç1, Ç2, K, M1, M3, S.

4/4 nâz: ta'n M3; durur: dür M2.

4/5 hem: iy yâr Ç1, Ç2, K, M2, M3, S; 4/5b: -T.

4/6a: -T.

4/7 'Acem'de: 'Acemce M1.

8. Kenîzek câriye arıya vîje
Yoğurt mâstdur luğatde engübîn bal
9. Elif-vâr kâ'im ol sen bunda iy yâr
'Adūnuñ ḡaddi olsun hem-çünān dāl
10. Ne söylerse ḡo söylesün 'adūlar
Kemālūme benüm bu nazm yiter dāl

5. Kıt'a

Mefā'ülün mefā'ülün fe'ülün

1. Dil-i 'aşık eger nezdik eger dūr
Olur yāruñ ḡayāli ile mesrūr
2. *Mefā'ülün mefā'ülün fe'ülün*
Hezec bahri müseddes geldi maḡşūr
3. Şovuḡ serddür 'anā derddür ḡanī bay
Daḡı engüşt barmaḡdur ayak pāy
4. Aḡarşu mā'-i cārīdūr 'Arabca
Pes artdur pīş oñ hem cūyduḡ çay

4/8 Yoğurt mâstdur luğatde: Luğatde mâst yoğurtdur Ç1, Ç2, K, M2, M3, S, T.

4/9 -vâr: -veş T; ol sen bunda: olsun ḡaddüñ T.

4/10 söylerse ḡo: söyler ise Ç1, Ç2, K, M1, S; ḡo: -M2, M3; söylesün 'adūlar: 'adūlar söylesün M3; bu nazm: nazmum Ç1, Ç2, K, M3, S, T; bu nazmum M2.

5. Kıt'a: *El-kıḡ'atü'ş-şālisetü fī bahri'r-remeli'l-müşemmeni'l-maḡşūr* Ç1, *El-kıḡ'atü'l-hāmis fī bahri'l-hezeci'l-müseddesi'l-maḡzūf* Ç2, *El-kıḡ'atü'l-hāmis* K, *Kıḡ'atü'l-hāmis* M1, *Kıḡ'a* M2, *El-kıḡ'atü'l-hāmis* M3, *Kıḡ'a* S, *El-kıḡ'atü'l-hāmis fī bahri'l-hezeci'l-müseddesi'l-maḡşūr* T [53a-b Ç1, 32a Ç2, 3b K, 20b-21a M1, 3b M2, 3a-b M3, 55b-56b S, 35a-b T].

5/1: -K, -M1, -M2, -M3, -S; Hezec vezni kaçan olsa müseddes / Anuñ veznidür iy rüh-ı muḡaddes Ç1, Ç2.

5/2: -K, -M1, -M2, -M3, -S; fe'ülün: mefā'ül T; 5/2b: ḡabā-yı baḡtuñ olsun çarḡ-ı aḡlas Ç1, Ç2.

5/3 serddür: berd ü T; 5/3b Çerim gön berre ḡuzıya ayak pāy T; barmaḡdur: er merd 'avrat zen K, M3.

5/4b: -M3; artdur: ard u Ç2, K, M2, S, T.

5. Bulut mîğ āsumān gökdür zemīn yir
‘Acem dilinde hem bārān durur kay
6. Nişestendür oturmaḳ kerden itmek
Güneşüñ adı mihr ü meh durur ay
7. Sitāre yılduza dirler luḡatde
Daḡı hem ṭuracaḳ yirüñ adı cāy
8. Hüner ister iseñ bu nazmı yād it
Yiter saña hüner bu ey dil-ārāy

6. Kıt‘a

Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün

1. Görmek isterseñ tecellī ile nūr
Ka‘be-i dīdār-ı yāra karşı ṭur
2. *Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilat*
Çün müseddesdür remel ḳaşd ideḡor
3. Dīh köydür ḡande ḡülmek ad nām
Kūh ṭaḡdur kerm bağdur borç vām

5/5a: -M3; mîğ: ḡaym T; gökdür: gök Ç1; bārān: yaḡmur Ç1; durur: dur S; 5/5b: 5/4b M3.

5/6: 5/7 M2, M3, S; meh durur: māhdur M2; māh durur M3.

5/7: 5/6 M2, M3, S; hem: bil T; ṭuracaḳ: duracak Ç2, M1, M3; yirüñ adı: yir adıdur M2, M3.

5/8 hüner bu: bu hüner Ç2, K, M1; -ārāy: -āzār M1.

6. Kıt‘a: *El-ḳıṭ‘atü’r-rābi‘atü fī bahri’l-hezeci’l-müseddesi’l-mahzūf* Ç1, *El-ḳıṭ‘atü’s-sādisetü fī bahri’r-remeli’l-müseddes* Ç2, *El-ḳıṭ‘atü’s-sādis* K, *Ḳıṭ‘atü’s-sādis* M1, *Ḳıṭ‘a* M2, *El-ḳıṭ‘atü’s-sādis* M3, *Ḳıṭ‘a* S, *El-ḳıṭ‘atü’s-sādisetü fī bahri’l-müseddesi’r-remeli’l-maḳşür* T [53b Ç1, 32a-b Ç2, 3b-4a K, 21a M1, 3b M2, 3b M3, 56b-57a S, 35b-36a T].

6/1: -K, -M1, -M2, -M3, -S; ṭur: dur Ç2.

6/2: -K, -M1, -M2, -M3, -S.

6/3 Dīh: Ḳarye T.

4. Seng taşdur âsitânedür işik
Puhte bişmiş bişmedüğüñ adı hām
5. Beste bađlu dest el āhen demir
Huft'uyumuş haste şayru şırça cām
6. Av kıumāşu rahtdur ağaçdur dıraht
Hem 'Arabca kılıç adıdur hūsām
7. Āmeden gelmek ü goften söylemek
Balıđa māhī dinür maqşūda kām
8. Yād kıl 'aşk ile işbu kıt'ayı
Kesb-i fazl itmek dilerseñ iy ğulām
9. İlme cehd it rüz u şeb ey cān-ı men
Saña öğüt bu yiter bil ve's-selām

7. Kıt'a

Mefā' ilün mefā' ilün fe' ulün

1. Dil-i 'aşık olur yārına melhūf
Nitekim yārı olur aña ma'tūf

6/4 āsitānedür: āsitān durur M1; işik: eşik S; bişmedüğüñ: bişmeyenüñ M3.

6/5 bađlu: bađlı Ç2, T; dest el āhen demir: tuz nemekdür ger uyuz T.

6/6 Av: At M1; rahtdur: raht M2; raht u M3; rahtdur ađaçdur: raht ađaç durur Ç1; ađaçdur: ađaç S.

6/7 ü: ne T.

6/8 'aşk ile işbu kıt'ayı: bu kıt'ayı 'aşk ile sen T.

6/9 cān-ı men: cān sen K; rüh-ı men M2.

7. Kıt'a: *El-kıf'atü'l-hāmisetü fi bahri'l-müseddesi'l-hezeci'l-mahzūf Ç1, El-kıf'atü's-sābi' fi bahri'l-hezeci'l-müseddesi'l-mahzūf Ç2, El-kıf'atü's-sābi' K, Kıf'atü's-sābi' M1, Kıf'a M2, El-kıf'atü's-sābi' M3, Kıt'a S, El-kıf'atü's-sābi'atü fi bahri'l-hezeci'l-mağşūr T [54a-55b Ç1, 32b-33a Ç2, 4a-b K, 21a-b M1, 3b-4a M2, 4a M3, 57b-58b S, 36a-37a T].*

7/1: -K, -M1, -M2, -M3, -S; Şaçun ve'l-leyl yüzün āyet-i nūr / Ruhuñ alnuñ nedür nürün 'alā nūr Ç1, Ç2.

2. *Mefā'īlün mefā'īlün fe'ūlün*
Hezec maḥzūf dir isen şanma maḥzūf
3. Eşek ḥardur 'Acem dilinde iy yār
Ata esb ite seg dirler yüke bār
4. Bıçağa kârd dirler kılıca tığ
Gönül incidene dirler dil-âzār
5. İrağa dūr dinür yaḫına nezdik
Dinür dülbende destār u işe kār
6. Nuḥust öñdin daḫı kerpiç durur ḫışt
'Acem'de nist dimek yoḫ hest dimek var
7. Şikeste şınmışa dirler luḡatde
Diriye zinde vü şayruya bīmār
8. Kātır ester deve üştür elem derd
Eyer zīn ü feraḫ giñ tengdür şar
9. Eyü naḡz u yaramaz bed düdük nāy
Süci meydür ḫışım ḫış ü berif qar
10. 'Aḫā bahşış saḫī cömerd 'Arabca
'Acemce fīl pīl ü nāledür zār

7/2: -K, -M1, -M2, -M3, -S; fe'ūlün: mefā'īl T; 7/2b: Hezec maḥzūf bu durur añla iy ḫūr Ç1, Ç2.

7/3 ite seg dirler: ü ite seg dir M1.

7/4 Bıçağa kârd: Çanağa kâse T; dirler kılıca tığ: kılıca tığ dirler M2.

7/5 dinür yaḫına: yaḫına di T.

7/6a Taşa seng ü dıraḫt dirler ağaca Ç1, Ç2, K, M1, M3, S; Taş sengdür dıraḫt dirler ağaca M2; dimek yoḫ: yoḫdur Ç1; dimek: -M2, -T.

7/8 Eyer: İyer M1; Eger M3; giñ: giñdür T; şar: dar K.

7/9 Eyü naḡz u: Nefis a'lā T; meydür: mey M1; berif: berfdür M1.

7/10 'Acemce: 'Acem'de M1; fīl pīl: pīl fil S.

11. 'Arabca nerdübānuñ adı süllem
'Acemce dirler uyanuğa bîdār
12. Hüner da'vā iden kişi şi'irde
Aceb mi eylese bu nazma ikrār
13. Kemāle şāhid olmuşdur bu kıt'a
Gerekmezdür daħı ortada güftār

8. Kıt'a

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. Çün remel bahri müşemmen ola sālīm bil yaqın
Vezn olur gāyet selīs anı rekāketden şaşın
2. *Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilāt*
Ay u gün görmek dilerseñ āyine algıl baqın
3. Yād kııl Qur'ān içinde Muştafā'nuñ adını
Nazmum üzre eylemişem uş saña bünyādını
4. Ümmī vü 'Abd ü Nebī Müzemmil ü Ni'met Kerīm
Hem Resül ü daħı Şiddīk hem Nezīr ü hem Raħīm

7/12 da'vā iden kişi: da'vāsını kılan kimse M3; kişi şi'irde: şi'r ile her dem T; ikrār: inkār Ç1, Ç2, K, M1, M2, S.

8. Kıt'a: *El-kıt'atü's-şāmin fī bahri'r-remel* Ç1, *El-kıt'atü's-şāmin fī bahri'r-remeli'l-müşemmeni'l-mahzūf* Ç2, -K, *Kıt'atü's-şāmin* M1, *Kıt'a* M2, *Hażret-i Resül-i Ekrem şallallāhu 'aleyhi ve sellem hażretleriniñ Qur'an'da kaç adı vardır beyān ider* M3, *Kıt'a S*, *El-kıt'atü's-şāminetü fī bahri'r-remeli'l-müşemmeni'l-maḫşür* T [55b-56a Ç1, 33a Ç2, 4b K, 21b M1, 4a M2, 4b M3, 58b-59a S, 37a T].

8/1: -K, -M1, -M2, -M3, -S; sālīm bil: vü sālīm Ç2; kaşr ile T.

8/2: -K, -M1, -M2, -M3, -S; fā'ilāt: fā'ilün Ç2; algıl: al ü Ç2, al bir T.

8/3 Nazmum: Nazm Ç1, Ç2, M2, S, T; eylemişem uş: eyledim uş ben M1; ideyin uş S; uş ben saña: hālā anuñ Ç1.

8/4 Müzemmil ü Ni'met: Ni'met Müzemmil'dür Ç1; Ni'met Müzemmil hem Ç2, M3; ü daħı Şiddīk: şıdk nür u M2.

5. Raḥmet ü Müddeşir ü Dā'ī Mübīn ü hem Beşīr
Hem Muḥammed Şāhid ü daḥı Sirāc ü hem Münīr

9. Kıt'a

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. Gülşene bād-ı ḥazān altun varaklar zeyn ider
Güyyā zer-kūblar dükkānını tezyīn ider
2. *Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilāt*
Çün remel maḥzūf ola qalmaz vezinde hiç keder
3. Ger şorarsañ adların Qur'an'uhn iy meh-rū baña
Cān u dilden tut kulaḡuñ nazm ile diyem saña
4. 'Ahd ü Furkān u Mübīn ü Ḥabl ü Büşrā vü Ḥakīm
Daḥı Tibyān u Belāḡ u Raḥmet ü zıkr-i Hüdā
5. Mev'ize nūr-ı Beyān u hem şırāṭ-ı Müstaḳīm
Hem kitāb ü hem Kelām u hem Mübārek hem Şifā

8/5 Raḥmet ü Müddeşir ü: hem Müddeşir M3; Dā'ī: daḥı Ç1, S; Münīr: Mübīn M1.

9. Kıt'a: *El-kıṭ'atü't-tāsi' fī baḥri'r-remeli'l-müşemmen* Ç1, *El-kıṭ'atü't-tāsi' fī baḥri'r-remeli'l-müşemmeni'l-maḥzūf* Ç2, -K, *Kıṭ'atü't-tāsi'* M1, *Kıṭ'a* M2, *Qur'an-ı 'azīmü's-şānuñ kaç adı vardur beyān ider* M3, *Kıṭ'a* S, *El-kıṭ'atü't-tāsi'atü fī baḥri'r-remeli'l-maḥzūf* T [56a Ç1, 33a Ç2, 5a K, 21b-22a M1, 4a-b M2, 4b M3, 59a-b S, 37b T].

9/1: -K, -M1, -M2, -M3, -S; 9/1 Āfitābı ṭal'atunuñ 'ālemi rüşen kıtur / Ne yire kim düşse sāyeñ serv ile gülşen kıtur Ç1, Ç2.

9/2: -K, -M1, -M2, -M3, -S; fā'ilāt: fā'ilün Ç2, T; 9/2b: Bu remel baḥri durur kim ṭab'uhn rüşen kıtur Ç1; rüşen: maḥzen Ç2.

9/3 baña: saña Ç1; tut: dut M3.

9/4 Tibyān: Bünyān M3.

9/5 Kelām: Kerīm T.

10. Kıt'a

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

1. Her ki hüb ahlâk ile mevşûf ola
Devlet-i kevneyn aña ma'tûf ola
2. *Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilât*
Vezni budur çün remel maḥzûf ola
3. Sürelerde k'âyet-i secde ola
Nazm ideyin anları ben cân ile
4. Ra'd u A'râf Naḥl ü [hem] İsrâ durur
Meryem ü Ḥac daḥı hem Furḳân ile
5. Neml ü hâ mîm ü elif lâm mîm ü Necm ü İnşikâk
Süre-i İkrâ'dadur bürhân ile
6. Âhiri Ḥac'da durur dir Şafiî
Şad'da çok baḥş eyledi Nu'mân ile

10. Kıt'a: *El-kı't'atü'l-'âşiretü fî bahri'r-remel* Ç1, *El-kı't'atü'l-'âşiretü fî bahri'r-remeli'l-meseddesi'l-maḥzûf* Ç2, -K, *Kı't'atü'l-'âşir* M1, *Kı't'a* M2, *Ḳur'ân-ı Kerim'de kaç sürede secde vardur beyân ider* M3, *Kı't'a* S, *El-kı't'atü'l-'âşiretü fî bahri'r-remeli'l-maḥzûf* T [56a-b Ç1, 33b Ç2, 5a K, 22a M1, 4b M2, 4b-5a M3, 59b-60a S, 37b-38a T].

10/1: -K, -M1, -M2, -M3, -S.

10/2: -K, -M1, -M2, -M3, -S; fâ'ilât: fâ'ilün Ç1, Ç2; Vezni: Vezni Ç1, Ç2.

10/3 Sürelerde k': Süreler kim Ç1, Ç2, K, M3, T; Süreleriñ M2; Süreler ki S; ideyin: ideyüm Ç1; 10/3b ben: biñ M2.

10/4 İsrâ durur: İsrâ'dadur M3; Ḥac: Ḥac'dur Ç1, M2, T; Ḥac'da M3; Ḥac daḥı hem: Ḥac'dur daḥı Ç2, K.

10/5 İnşikâk: ile T; Süre-i: İnşikâk T; İkrâ'dadur: İkrâ'da hem M1, T; İkrâ'dadur birisi S.

10/6 Ḥac'da durur: Ḥac secdedür M2, S.

11. Kıt'a

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. Cān ile oldum ḥaridāruñ senüñ
Cānuma cān virdi güftāruñ senüñ
2. *Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün*
Bu remel ḥarfi hevā-dāruñ senüñ
3. Ger 'Arabca şorasın ay adını
Nazm üzre eyledüm bünyādını
4. Bil Muḥarrem biridür biri Şafer
İkisi daḥı rabī' iy mu'teber
5. İkisi daḥı cümād biri Receb
Birisi Şa'bān durur iy 'abd-i Rab
6. Birisi daḥı anuñ şeh-r-i 'azīm
Adına dirler Ramāzān iy kerīm
7. Birisi Şevvāl ü Zī'l-ka'de biri
On bir oldı daḥı Zī'l-ḥicc'āḥiri

11. Kıt'a: *El-ḳıṭ'atü'l-ḥādī 'aşer fī bahri'r-remeli'l-müseddes* Ç1, *El-ḳıṭ'atü'l-ḥādī 'aşer fī bahri'r-remeli'l-müsemmeni'l-maḥzûf* Ç2, -K, *Ḳıṭ'atü'l-ḥādī* M1, *Ḳıṭ'a* M2, 'Arabca aylar adını beyān ider M3, *Ḳıṭ'a* S, *El-ḳıṭ'atü'l-ḥādīyetü 'aşer fī bahri'r-remeli'l-maḥzûf* T [56b Ç1, 33b Ç2, 5a-b K, 22a M1, 4b M2, 5a M3, 60a-b S, 38a-b T].

11/1: -Ç1, -K, -M1, -M2, -M3, -S; Her ki ḥüb aḥlāk ile mevşûf ola / Devlet-i kevneyn aña ma'tûf ola Ç2.

11/2: -K, -M1, -M2, -M3, -S; 11/2b Vezn budur çün remel maḥzûf ola Ç1, Ç2.

11/3 'Arabca şorasın: şorarsañ 'Arabca S; şorasın: şorarsan K; eyledüm: ideyin Ç2, K, S; ideyüm M3; eylemişem uş girü M2; üzre eyledüm bünyādını: ile diyem sen eyle yādını T.

11/4 Muḥarrem biridür biri: Muḥarrem'dür biri daḥı M1; Muḥarrem biri biridür S; iy: ey M1.

11/5 İkisi daḥı cümād: Hem cümādī ikisi T; durur: dur M2, T.

11/6 daḥı anuñ: anuñ daḥı T, Ç1; Ramāzān iy: Ramāzān-ı: K; Ramāzānü'l M3.

12. Kıt'a

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. Ger şorarsañ günlerüñ adın 'Acemce iy ğulām
Tut kulağ benden yaña her birini diyem tamām
2. Şenbe vü yek-şenbe vü dü-şenbe vü se-şenbedür
Hem çihār-şenbe daħı penc-şenbe cum'a ve's-selām

13. Kıt'a

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. Sensin ol sultān-ı hūbān-ı cihān
Devlet-i hüsn ile olduñ pür-nişān
2. *Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilāt*
Böyledür baħr-ı remel ıasrı 'ayān
3. Her bir ayda yidi gün var iy kişi
Naħs gündür işleme anda işi
4. Üçi beşi on üçi on altısı
Hem yigirmi biri yigirmi beşi

12. Kıt'a: -Ç1, -Ç2, -K, Kıt'a M1, Kıt'a M2, 'Acemce günlerüñ adları zıkr olunur M3, Kıt'a S, -T [-Ç1, -Ç2, 5b K, 23b M1, 4b M2, 5a M3, 60b S, -T].

12/1: -Ç1, -Ç2, -T; kulağ benden: kulağın bu M3; her birini: ben nazm ile M3.

12/2: -Ç1, -Ç2, -T; daħı: vü S; ve's-selām: nık-nām S.

13. Kıt'a: *El-kıt'atü's-sāniyetü 'aşer fı bahri'r-remel Ç1, El-kıt'atü's-sāniyetü 'aşer fı bahri'r-remeli'l-müseddesi'l-maħzūf Ç2, -K, -M1, Kıt'a M2, Her bir ayda kaç gün-i naħs vardur beyān ider M3, Kıt'a S, El-kıt'atü's-sāniyetü 'aşer fı bahri'r-remeli'l-maħşūr T [56b-57a Ç1, 33b-34a Ç2, 5b K, 24a M1, 5a M2, 5a-b M3, 60b-61a S, 38b T].*

13/1: -Ç1, -K, -M1, -M2, -M3, -S; Çün remel olsa müseddes iy ħabīb / Her tabī'atda olur andan naşīb Ç2.

13/2: -K, -M1, -M2, -M3, -S; fā'ilāt: fā'ilün Ç1, Ç2; 13/2b: Vezn budur çün remel maħzūf ola Ç1; Leblerün cān derdine ħāzık tabīb Ç2.

13/3 bir ayda: ay içre M1; işleme anda: anda işleme M1.

13/4 Üçi beşi: Daħı beşi Ç1; beşi: beşi hem T; yigirmi beşi: vü dördi beşi Ç2, M1, M3, S; biri yigirmi beşi: biridür dördi beşi Ç1.

5. Hem yigirmi yedisi dirler anı
Zabı iderseñ olasıñ ilme ğanı

14. Kıt'a

Mefā'iliin mefā'iliin fe'uliin

1. Nice ben itmeyem derdüñle efġān
Ṭabībüm itmez olduñ baña dermān
2. *Mefā'iliin mefā'iliin fe'uliin*
Hezec bahri müseddes geldi iy cān
3. Yemiş mīve şaru erzen řaman kāh
Bıñaruñ adı çeşmedür kıyu çāh
4. Ululuğ mihterī mihter uludur
Resen dirler ipe mertebeye cāh
5. Kıuş adı murğ hem ayrına di düğ
İnan di yulara yoldaşa hem-rāh

13/5: -Ç1, -Ç2, -K, -M1, -M2, -M3, -S.

14. Kıt'a: *El-kıı'atü's-şālişetü 'aşer fı bahri'l-hezec Ç1, El-kıı'atü's-şālişetü 'aşer fı bahri'l-hezeci'l-müseddesi'l-mahzūf Ç2, -K, Kıı'atü's-şānī 'aşer M1, Kıı'a M2, El-kıı'atü's-şāmin M3, Kıı'a S, El-kıı'atü's-şālişetü 'aşer fı bahri'l-hezeci'l-müseddes T [57a Ç1, 34a Ç2, 5b-6a K, 22b M1, 5a M2, 5b M3, 61a-62a S, 38b-39a T].*

14/1: -K, -M1, -M2, -M3, -S; Hezec vezni kaçan olsa müseddes / Anuñ veznidür iy rüñ-ı muğaddes Ç1, Ç2.

14/2: -K, -M1, -M2, -M3, -S; 14/2b: Kabā-yı bahtuñ olsun çarlı-ı atlas Ç1, Ç2.

14/3 şaru: řarı M1, M3; erzen: gāvers Ç1, Ç2, K, M1, M3, T; çāh: cāy K.

14/4: 14/5 M1, M3; mihterī: mihter ü M2; mihter uludur: kihter kiçilik T; mertebeye: mertebedür T.

14/5: M1 nüshasında bu beyitten sonraki bölüm farklı bir başlıkla "*Kıı'atü's-şāliş 'aşer*" şeklinde ayrı bir bölüm gibi yazılmış olsa da diğeri nüshalardan ve kafiyeden hareketle bu bölme işlemi yapılmamıştır. 14/5: 14/4 M1, M3; murğ hem: murğdur Ç1, murğ u S; hem ayrına di: ayrına di hem K; ayrına hem M3; u ayrına adıdır T; ayrınuñ adı S; hem: -M2; İnan di yulara: Yola rāh dirler Ç2, K, M2, M3, S; Yola reh dirler T; Yola reh didiler Ç1.

6. At oğlanına ħar-bende dimişler
Sipāhī leşker ü beg adıdur şāh
7. Deriye post dirler sevdige dost
'Arabca Tañrı'ya dirler hem Allāh
8. Gerek ise sa'adet 'ilme cehd it
Ve illā işüñ olur rüz u şeb āh
9. Ħayır şan her kişiyeye iy birāder
Du'adan añ **Kerīmī**'yi de gāh gāh

15. Kıt'a

Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün

1. Göñül hoşluğı şādīdür yalıñuzluk durur tenhā
Kücā kında çirā n'ičün burada dimege incā
2. Kātı saħtdur şaru zerddür daħı er merd ü 'avrat zen
Yaramaz zişt çiz nesne güzel ħüb daħı zībā
3. Siñir peydür tamar regdür fezā şahrā vü aşşı sūd
Daħı gölge adı sāye çağırmaq adıdur āvā

14/6 Sipāhī leşker ü: Sipāh ü leşker ü M1; Sipāhī leşkerinüñ K, M2.

14/7 dirler: dinür Ç1; sevdige: sevgiye M1, M2, S; sevgiye Ç2, K, M3; maħbūba hem Ç1; Tañrı'ya dirler hem: Tañrı'nuñ adıdur Ç1; dirler hem: hem dirler Ç2, K, M2, S; hem dinür T.

14/8 cehd: sa'y T.

14/9 gāh gāh: geh gāh Ç2, T.

15. Kıt'a: -Ç1, -Ç2, -K, *Kıt'atü'r-rābi'* 'aşer M1, *Kıt'a* M2, *Kıt'atü't-tāsi'* M3, *Kıt'a* S, -T [-Ç1, -Ç2, 6a-b K, 22b-23a M1, 5a-b M2, 5b-6a M3, 62a-63a S, -T].

15/1 dimege: dimek K, M2, S.

15/2: -M3; 15/2a: -M1; Kātı saħtdur: Şovuk serddür K; saħtdur: saħt u S; Yaramaz zişt çiz nesne güzel ħüb daħı: Nesne çizi vü zişt çirkin ü hem eyüye dinür S; zişt çiz nesne güzel ħüb daħı: nesne çiz-i zişt hem eyüye dinür K, M2.

15/3 fezā: kızā S; adıdur āvā: adı vāy S; āvā: eyvā M3.

4. Bilür dānā gemi keştī depelemek durur koştēn
Çü endek az çoğa bisyār dinür hem deñize deryā
5. Dehen ağız burun bīnī ümīd ummak u qorqu bīm
Dinür gözsüz kişiyē kūr göriciye dinür bīnā
6. Sebū desti bülend yüksek ‘Arabca ağsaq a’reccdür
Turā çün sen dimek dur[ur] daḥı yā biz dimekdür mā
7. ‘Acemce dī dimek dündür daḥı gün rüz u şeb dündür
Dimek imrüz bugündür ‘Acemce irtedür ferdā
8. Güci yiten tüvānādur gedā dirler dilenciye
Sūḥan sözdür nemek tuzdur yuḫaruya dinür bālā
9. Eger yād olsa bu kıt‘a tamām ey sāye-i devlet
Dil ü cān ola pür-ma’nā ki budur kıt‘a-i ra’nā

16. Kıt‘a

Mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün

1. ‘Acem’de berg yapraqdur kıyuyumciya dinür zer-ger
Semizüñ adı ferbihdür dinür hem arığa lāğar

15/4 Bilür: Bilen K, M3; Bil ki S; 15/4a keştī: geştēn S; çoğa: çoğa K; çoğa bisyār: u bisyār çoğa S.

15/5 Dehen: Dehān S; göriciye dinür: dinür gözlülere K, M3, daḥı gözlüye M2; daḥı gözlü kişiyē S.

15/6 ağsaq: -M3; ağsaq a’reccdür: leng ağsaqdur M2; a’reccdür ağsaq S; çün sen: senüñ çün M1; sen: -M3; yā biz: bizde M1; ben S; yā: -M3.

15/7a ‘Acemce: ‘Acem’de S; dündür: gice S; ‘Acemce irtedür: ‘Acemde erte demek S.

15/8 tuzdur: duzdur M1; yuḫaruya dinür: yuḫaru ve daḥı K; yuḫarudur daḥı M2, M3, S.

15/9 olsa: ola M2; olsa bu kıt‘a: eyleseñ bu kıt‘ayı S; ola: ile M2; budur kıt‘a-i ra’nā: bu kıt‘a ola garrā S; ra’nā: garrā K, M2, M3.

16. Kıt‘a: -Ç1, -Ç2, -T, *Kıt‘atü’l-hāmīs ‘aşer* M1, *Kıt‘a* M2, *El-kıt‘atü’l-‘āşir* M3, *Kıt‘a* S, -T [-Ç1, -Ç2, 6b K, 23a-b M1, 5b-6a M2, 6a-b M3, 63a-b S, -T].

16/1 berg yapraqdur: oldı berg yapraq K, M2, M3; yapraq u S.

2. Güzel hûb söylemek goften şeniden hem işitmekdür
Yılan mâr u qarınca mûr yaramaz h̄or eyü bihter
3. Delü dîvâne âverden getürmek borden iletmek
Şinâhten añlamak h̄often uyumağdur çeri leşker
4. Dirî zinde ölü mürde velî ölmek durur mürden
H̄ovenden oğumak u h̄örden yemek ulu mihter
5. Nişesten hem oturmağdur nübiştin yazı yazmağdur
Griftin daħı dutmağdur kiçi kihter yüce berter
6. Ügürtlemek gozîdendür ferâmüş kerden unutmak
Gezîden hem işirmağdur dişi mâdedür erkek ner
7. Olayın dirseñ ey meh-rû kamunuñ üstine a'lâ
Dil ü cān ile ceħd eyle bu kıt'a ola tā ezber

[Temmet]

16/2 hem işitmekdür: daħı işitmek K; Yılan: İlan S.

16/3 âverden getürmek: şeħiden eşitmek S; 16/3b uyumağdur: söylemek S.

16/4: -Ç1, -Ç2, -K, -M1, -M2, -M3, -T.

16/5 hem oturmağdur: oturmağ u S; yazı: daħı K, M3; nübiştin yazı yazmağdur: zeden gey añla urmağdur M2, S; kiçi kihter yüce berter: dişi mâder ü erkek ner S.

16/6 Ügürtlemek gozîdendür: Ügürtlemek durur gozîden K, Ügürtlemekdür gozîden M3; kerden unutmak: hem unuğmağdur S; mâdedür: mâde vü K; mâde durur M2; dişi mâdedür erkek ner: kiçi kiher ulu bihter S.

16/7 Olayın: Olayum M3; bu kıt'a ola tā: ki bu kıt'a ola S; ola tā: tā ola M2.

[Temmet]: [57b Ç1, 34b Ç2, 7a K, 24a M1, -M2, 6b M3, 63b S, 39a T]. Nüşaların bazıların sonunda dua mahiyetli hâtime beyitleri yer almaktadır. Müellife ait olmadığı anlaşılan bu beyitler şunlardır:

*Yazıcı derd-mendi daħı iy yār
Du'ā-yı hayr ile yād eyle her gāh*

*Dükel ol bî-nevā-yı nā-murāduñ
Murādātın müyesser ide Allāh*

*Daħı şol dem ki h̄ulğuma gele cān
Şehādetle cihāndan gitsün iy yār*

Sonuç

Kerîmî'nin eserinin beyit sayısı da düşünüldüğünde çocuklar için hazırlanmış bir sözlük olduğu anlaşılmaktadır. Eserin tespit edilebilen 8 nüshası vardır. Nüshaların ve nüsha farklılıklarının çokluğu eserin bir dönem şöhret bulmuş olması ile ilgili ipuçları vermektedir. Farsça-Arapça-Türkçe bir sözlük olan eserde Farsça kelimelere Arapça kelimelere oranla daha çok yer verildiği görülmektedir. 131 beyitlik eserde 243 Farsça, 28 Arapça kelimenin karşılıklarının yanında bazı bölümlerde Arapça-Farsça gün-ay adları gibi hususların öğretilmesi amaçlanmıştır. Eserin biyografik kaynaklarda kayıtlı iki Kerîmî'den *İrşâd* mevlidinin şairi olarak kabul edilen Bursalı Kerîmî'ye ait olma olasılığı olmakla birlikte ondan ve *Edirne Şehrengizi*'nin şairi olarak kabul gören Edirneli Kerîmî'den farklı, Kerîmî mahlaslı başka bir şaire ait olma ihtimali de söz konusudur. Pek çok manzum sözlükte yer alan mesnevi şeklinde yazılan bir giriş bölümü Kerîmî'nin eserinin tespit edilebilen 8 nüshasında yoktur. Eserin tespit edilemeyen nüsha ya da nüshalarında bu bölümün

<i>Bi-ḥamdillāh tamām oldı kitābum</i> <i>Mübārek olsun issine kitābum</i>	Ç1.
<i>Sāl-i itmāmın şorarsañ nāzıma</i> <i>Aña târîḫ oldı lafz-ı ḥātıme</i>	Ç2.
<i>Bu luḡat issine olsun mübārek</i> <i>Murādın vırsün aña Ḥaḫ tebārek</i>	
<i>Kim du'ā ile añarsa işbu ḥaṭṭıuñ kâtibin</i> <i>Ḥayra yazsun şerrini anuñ kirāmen kâtibîn</i>	M1.
<i>Ḥatme oldı bu kıt'a bunda tamām</i> <i>Vir şalāvat Muşāfa'ya ve's-selām</i>	
<i>Yazıcı derd-mendi daḫı iy yār</i> <i>Du'ā-yı ḥayr ile yād eyle Allāh</i>	T.

Nüshalarda yer alan istinsah kayıtları da şu şekildedir: *Temmet bi'avnillāhi Te'ālā Ç1*; *Sene 1046, Temmetü'l-kitābü bi-'ināyeti'l-Meliki'l-Vehhābi fī evāyili Recebi'l-ferdi'l-ḥarāmi li-senetin seb'a ve erba'in ve elfü 'ala yedi eḫkaru'l-verāi Es-seyyid eş-Şeyḫ Muḥammed ibni Es-seyyid Muḥammed el-Ma'rūf Naḫībzāde ellezī hüve aḫi'l-mü'ellifü'l-mezbūr Ç2*; *Temmet bi'avnillāhi Te'ālā 'an māh-ı Receb fī on toḫuz sene toḫuz yüz yetmiş sekiz, temmet K*; *Temmetü'l-ḥurūf bi'avni'l-Meliki'r-Ra'ūf sene [1]250 21 Muharrem M1*; *-M2*; *Temmetü'l-kitāb bi'avnillāhi'l-Meliki'l-Vehhāb M3*; *Temmet bi'avnillāhi Te'ālā ḫad veḫa'a'l-ferāḡ min şehri Cumāzı'l-āḫir sene eş-şāni ve elf 1002 S*; *-T.*

yer alması da olasıdır. Sözlük, beyit sayıları 2 ila 13 arasında değişen 16 kıt'adan oluşur. Eserde dört farklı aruz kalıbı kullanılmış olup şair aruzu kullanmada başarılı kabul edilebilir. 131 beyitlik sözlüğün 52 beytinde mücerred, 79 beytinde mürdef kafiye'nin kullanıldığı görülmektedir. Şairin üslubu oldukça akıcıdır. Dili pek çok manzum sözlüğe göre sade sayılır. Manzum sözlüklerin dizinlerinin hazırlanması ve bunların ortak alfabetik bir sözlükte birleştirilmesi hem manzum sözlük çalışmaları için hem de manzum sözlüklerdeki Türkçenin söz varlığının ortaya konmasında oldukça yararlı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, Niyazi ve Raşit Gündoğdu (2014), *Ahmed Bâdî Efendi, Riyâz-ı Belde-i Edirne 20. Yüzyıla Kadar Osmanlı Edirne'si, I-III*, Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları.
- Aksoy, Ömer Asım (1959), *Hasan Aynî ve Nazmü'l-Cevahir*, Gaziantep: Cihan Matbaası.
- Arslan, Mehmet (2011), *Mustafa Hâkî el-Üsküdârî, Menâzîmü'l-Cevâhir, Arapça-Farsça-Türkçe Manzum Sözlük (İnceleme, Metin, Dizin)*, Ankara: Genesis Kitap.
- Arslan, Üzeyir (2009), "Fetihten Sonra Yazılmış Türkçe İlk Mevlid-i Manevî: Kerimî'nin İrşâd'ı", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 2, 19-80.
- Boz, Erdoğan (2013), "Farsça-Türkçe İlk Manzum Sözlük Tuhfe-i Hüsamî'nin Bursa (İneybey) Nüshası", *Osmanlı Bursası'nda Dil-Kültür ve Edebiyat Bilgi Şöleni 29-30 Mayıs*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları, s. 69-74.
- Canım, Rıdvan (1995), *Başlangıçtan Günümüze Edirne Şâirleri*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- , (2000), *Latîf Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ (İnceleme-Metin)*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Ceviz, Nurettin ve Soner Gündüzöz (2006), "Osmanlı Medrese Kültüründe Manzum İlmî Eser Geleneğinin Güzel Bir Örneği: Lügat-i Yûsuf", *EKEV Akademi Dergisi*, S. 29, 211-230.
- Çınar, Bekir (2007), *Miftâh-ı Lisân Manzum Türkçe-Fransızca Sözlük*, Ankara: Akçağ Yayınları.

- Düzenli, Mesut Bayram (2015), "Farsça-Türkçe Manzum Bir Sözlük: Tuhfetü'l-Hâfız", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 10/12, 329-370.
- Erdem Mehmet Dursun (2005), "Manzum Sözlükler ve Tuhfe-i Âsım", *International Journal of Central Asian Studies*, Prof. Dr. Mustafa Canpolat Armağanı, Volume 10/1, 197-215.
- Erkan, Mustafa (1991), "Bahrü'l-Garâib", *DİA*, IV, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 513-514.
- Gıynaş, Kamil Ali (2015), "Arapça-Farsça-Türkçe Manzum Bir Sözlük: Tuhfetü'l-İhvân ve Hediyetü's-Sıbyân", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 8, S. 41, 154-163.
- Göre, Zehra (2015), "Kerîmî'nin Edirne Şehrengizi", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 3, 17-41.
- Gözitok, Mehmet Akif (2016), "Manzum Sözlük Geleneğimizin Kayıp Halkası: Nazm-ı Bedî", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 55, 127-148.
- Güler, Kadir (2016), "Dil Öğretiminde Manzum Sözlüklerin Rolü ve Tuhfe-i Nushî" *JASSS The Journal of Academic Social Science Studies*, S. 49, 157-174.
- İmamoglu, Ahmet Hilmi (2005), *Muğlalı Şâhidî İbrahim Dede, Tuhfe-i Şâhidî (Farsça-Türkçe Manzum Sözlük)*, Muğla: Muğla Üniversitesi Yayınları.
- İnce, Yılmaz (2002), "Manzum Sözlükler ve Şemsî'nin Cevâhirü'l-Kelimât'ı Üzerine Bir Dil İncelemesi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 12, S. 2, 175-182.
- İsen, Mustafa (1998), *Sehî Bey Tezkiresi Heşt-Behişt*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karaman, Hayrettin vd. (2014), *Kur'ân Yolu Meâli*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kazancıgil, Ratip (1996), *Abdurrahman Hibrî, Enîsü'l-Müsâmîrîn Edirne Tarihi 1360-1650*, Edirne: Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Yayınları.
- Kılıç, Atabey (2006), "Manzum Sözlüklerimizden Sübha-i Sıbyân Şerhi Hediyetü'l-İhvân", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 1/1, 13-23.

- , (2006), “Türkçe-Arapça Manzum Sözlüklerden Sübha-i Sıbyân -1- (İnceleme)”, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 1/2, 85-104.
- , (2007), “Denizlili Mustafa b. Osman Keskin ve Eseri Manzûme-i Keskin”, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 2/3, 340-348.
- , (2007), “Türkçe-Farsça Manzum Sözlüklerden Tuhfe-i Şâhidî (Metin)”, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 2/4, 516-548.
- , (2007), “Türkçe-Farsça Manzum Sözlüklerden Tuhfe-i Vehbî (Metin)”, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 2/2, 410-475.
- , (2013), “Osman Şâkir'in Türkçe-Farsça Manzum Lugati: Nazm-ı Dil-ârâ”, *Uluslararası Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu 10-12 Mayıs 2012 Bildiriler Kitabı*, Ordu: Ordu Üniversitesi Yayınları, s. 145-153.
- Kırbıyık, Mehmet (2002), “Miftâh-ı Lisân Adlı Manzum Fransızca-Türkçe Sözlük Üzerine”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 11, 181-200.
- Mazıoğlu, Hasibe (1974), “Türk Edebiyatında Mevlid Yazan Şairler”, *Ankara Üniversitesi DTCF Türkoloji Dergisi*, VI, S. 1, 31-62.
- Muhtar, Cemal (1993), *İki Kur'ân Sözlüğü Lugat-ı Feriştioğlu ve Lugat-ı Kânûn-ı İlâhî*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Okumuş, Sait (2009), “Muhammed Hevâî Üsküfî ve Türkçe-Boşnakça Manzum Sözlüğü Makbûl-i Ârif (Potur Şâhidî)”, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/4, 823-844.
- Ölker, Gökhan (2009), “Rumca-Türkçe Manzum Sözlük Tuhfetü'l-Uşşâk”, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/4, 856-872.
- , (2013), “Lugât-i Manzûme-i Nûriye Berây-ı Terceme-i Lisân-ı Rumiye Üzerine”, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/9, 2007-2019.
- Ölker, Perihan (2009), “Klasik Edebiyatımızda Manzum Lügat Geleneği ve Mahmûdiyye”, *Turkish Studies International Periodical for the*

Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 4/4, 873-888.

Öz, Yusuf (1997), "Tuhfe-i Vehbî Şerhleri", *İlmî Araştırmalar Dergisi*, S. 5, 219-232.

———, (2010), *Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Özkan, Ferudun Hakan (2013), "Bozoklu Osman Şâkir ve Şehdü Elfâz'ı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 6, S. 26, 428-462.

Özkırımlı, Atilla (1987), "Kerimî", *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, I-V, İstanbul: Cem Yayınevi.

Öztahtalı, İbrahim İmran (2004), *Lâmi'î Çelebi ve Lügat-ı Manzumu (Tuhfe-i Lâmi'î)*, Bursa: Gaye Kitabevi.

Peremeci, Osman Nuri (1940), *Edirne Tarihi*, İstanbul: Resimli Ay Matbaası.

Selçuk, Bahir ve Mesut ALGÜL (2015), "Çocuklar için Yazılan Farsça-Türkçe Manzum Bir Sözlük: Dürrî'nin Güher-rîz'i", *Journal of Turkish Language and Literature*, Volume 1/2, 133-164.

Tiryakiol, Selim (2013), *Dil Öğretimi Geleneğimizde Manzum Sözlükler (Tuhfe-i Âsım Örneği)*, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Turan, Muhittin (2012), "Hasan Rızâyî ve Kân-ı Ma'ânî İsimli Manzum Sözlüğü", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/4, 2939-2992.

Yakar, Halil İbrahim (2007), "Manzum Sözlüklerimizden Tuhfe-i Fedâî", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 2/4, 1015-1025.

Yavuzaslan, Paşa (2001), "Anadolu Sahasında Yazılmış Eski Bir Arapça-Türkçe Sözlük Üzerine Notlar", *Türkoloji Dergisi*, XIV/1, 70-91.